

CERCETĂRI APLICATIVE ÎN ASISTENȚĂ SOCIALĂ

Coordonatori:
FLORIN LAZĂR
DORU BUZDUCEA

editura universității din bucurești®

CERCETĂRI APLICATIVE ÎN ASISTENȚĂ SOCIALĂ

Coordonatori: FLORIN LAZĂR
DORU BUZDUCEA

editura universității din bucurești ⁹⁵

2012

Referenți științifici: Conf. univ. dr. COSMINA RUGHINIS
Lector univ. dr. DARIE CRISTEA

© editura universității din bucurești*

Șos. Panduri, 90-92, București – 050663, România

Telefon/Fax: (0040) 021.410.23.84

E-mail: editura_unibuc@yahoo.com

Librărie online: <http://librarie-unibuc.ro>

Centru de vânzare: Bd. Regina Elisabeta, nr. 4-12, București,

Tel. (004) 021.314.35.08/2125

Web: www.editura.unibuc.ro

Tehnoredactare computerizată: *Victoria IACOB*

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Cercetări applicative în asistență socială / coord.: Florin Lazăr, Doru

Buzducea – București: Editura Universității din București, 2012

Bibliogr.

ISBN 978-606-16-0170-7

I. Lazăr, Florin (coord.)

II. Buzducea, Doru (coord.)

364.044

Cuprins

Prefață	7
Cap. 1: Evaluarea programelor adresate adolescenților cu risc crescut de infectare HIV (Doru Buzducea, Florin Lazăr)	9
Cap. 2: Evaluarea serviciilor de integrare profesională adresate tinerilor care trăiesc cu HIV/SIDA în România (Adrian Nicolae Dan)	56
Cap. 3: Accesul la tratament antiretroviral al persoanelor care trăiesc cu HIV/SIDA (Doru Buzducea, Florin Lazăr)	101
Cap. 4: Evaluarea implicațiilor psihosociale ale cancerului: diagnostic, stres și bunăstare (Csaba L. Dégi) ..	128
Cap. 5: Profilul părinților adoptivi din România și adopția copiilor greu adoptabili (Doru Buzducea, Florin Lazăr)	146
Cap. 6: Strategii de coping și vulnerabilitate socială în cazul copiilor cu părinți în detenție (Cristina Gavriliuță, Romeo Asiminei, Nina Mihalache, Camelia Morariu, Liliana Foca, George Pascaru)	166
Cap. 7: Primul proces de relocare a refugiaților în România (Smaranda Witec)	192
Cap. 8: Impactul dependenței de muncă asupra relațiilor familiale (Loredana Marcela Trancă)	219
Cap. 9: Experiențe școlare și de viață ale unor studenți rromi din Timișoara (Adrian Pășcută)	240
Cap. 10: Evaluarea instituțiilor pentru copiii cu dizabilități din România (Marian Preda, Florin Lazăr, Vlad Grigoraș, Alina Mîndroiu)	264
Cap. 11: Utilizarea internetului în România de către copii și adulți (Florin Lazăr)	286
Cap. 12: Estimarea numărului de copii și tineri ai străzii din București, Brașov și Constanța folosind metoda captură-recaptură (Florin Lazăr)	303
Cap. 13: Evaluarea cunoștințelor și atitudinilor copiilor străzii și copiilor rromi despre HIV/SIDA, ITS și droguri (Florin Lazăr)	316
Cap. 14: Evaluarea cunoștințelor, atitudinilor și practicilor copiilor și tinerilor străzii privind tuberculoza (Florin Lazăr)	335
Cap. 15: O strategie de cercetare a abuzului și neglijării copiilor – proiectul BECAN (Corina Voicu, Imola Antal, Ágnes Dávid-Kacsó, Maria Roth, Elemér Mezei, Cristina Baciuc)	352

Autori:

- Antal Imola** – Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea “Babeș-Bolyai” din Cluj Napoca
- Asiminei Romeo** – Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice, Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași
- Baciu Cristina** – Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea “Babeș-Bolyai” din Cluj Napoca
- Buzducea Doru** – Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea din București
- Dan Nicolae Adrian** – Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea din București
- David-Kacso Agnes** – Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea “Babeș-Bolyai” din Cluj Napoca
- Degi L. Csaba** – Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea “Babeș-Bolyai” din Cluj Napoca
- Lazăr Florin** – Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea din București
- Foca Liliana** – Asociația Alternative Sociale Iași
- Gavriliuță Cristina** – Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice, Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași
- Grigoraș Vlad** – Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea din București
- Mihalache Nina** – Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice, Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași
- Morariu Camelia** – Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice, Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași
- Pășcuță Adrian** – Facultatea de Sociologie și Psihologie, Universitatea de Vest din Timișoara
- Preda Marian** – Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea din București
- Trancă Lorena Marcela** – Facultatea de Sociologie și Psihologie, Universitatea de Vest din Timișoara
- Mîndroiu Alina** – Ministerul Muncii, Familiei și Protecției Sociale
- Pascaru George** – Asociația Alternative Sociale Iași
- Roth Maria** – Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea “Babeș-Bolyai” din Cluj Napoca
- Mezei Elemer** – Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea “Babeș-Bolyai” din Cluj Napoca
- Voicu Corina** – Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea “Babeș-Bolyai” din Cluj Napoca
- Witec Smaranda** – Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea din București

STRATEGII DE COPING ȘI VULNERABILITATE SOCIALĂ ÎN CAZUL COPIILOR CU PĂRINȚI ÎN DETENȚIE

CRISTINA GAVRILUȚĂ, ROMEO ASIMINEI, NINA MIHALACHE,
CAMELIA MORARIU, LILIANA FOCA, GEORGE PASCARU

6.1. Vulnerabilitatea socială. Cazul copiilor cu părinți încarcerați. Perspective teoretice și epistemologice

Vulnerabilitatea este astăzi un concept la modă în vocabularul psihologilor, a asistenților sociali, a medicilor, a sociologilor sau a altor categorii de specialiști. Cu toate acestea, acceptarea unei definiții unitare este destul de dificilă. Definițiilor cu care se operează în mod curent li se reproșează, pe de o parte, fie caracterul destul de general și ambiguu fie, pe de altă parte, caracterul restrictiv și limitativ. Dacă în prima situație putem defini vulnerabilitatea asemeni lui Blaikie ca fiind un set de caracteristici individuale sau comune unui grup care numesc capacitatea persoanei sau grupului de a face față unor pericole din natură sau societate (Blaikie et al., 1994, 9), cea de-a doua manieră de definire privilegiază o serie de variabile și caracteristici precise de genul celor sociodemografice, bio-psihice, economice etc. Modelul clasic de analiză a vulnerabilității adus în atenție de Turner exploatează relația dintre eveniment – expunere – sensibilitate – impact (Turner et al., 2003) și scoate din joc multitudinea de factori care pot potența sau atenua efectele. Iată doar câteva motive pentru care vulnerabilitățile sociale au fost multă vreme ignorate. Cuantificarea lor este dificilă datorită faptului că vulnerabilitatea socială se situează la interferența dintre diferite aspecte socio-individuale. Diversitatea interacțiunilor și a situațiilor de viață concrete și a sistemelor politice și sociale în care se produc sporesc dificultatea de a crea modele și tipologii cu mare aplicabilitate.

Acesta este unul dintre motivele pentru care se aduc numeroase critici manierei în care se conceptualizează vulnerabilitatea socială. Hewit, de pildă, condamnă tendința de a înțelege oamenii ca și victime pasive, neglijându-se dimensiunea subiectivă și intersubiectivă a percepției și interpretării unui eveniment. Critici au venit și din partea teoreticienilor culturaliști care au văzut în conceptul de vulnerabilitate mai curând ca un model occidental, dezvoltat în creuzetul acestei culturi academice și care, prin urmare, nu poate opera decât în acest spațiu (Bankoff, 2003).

Dincolo de toate aceste critici și dificultăți de a pune lumea științifică de acord în privința adoptării unor definiții comune, statele identifică o serie de probleme specifice unor categorii de persoane. Problema rezidă în aceea că efectele acestora pot afecta grupul, comunitatea sau societatea pe termen scurt, mediu și lung fără a mai lua în calcul efectele asupra persoanei.

Așadar, concepte precum ordine și echitate socială, control social, echilibru social etc. pot defini și motivele pentru care vulnerabilitatea unor persoane și grupuri au intrat pe agenda publică a diferitelor state. Studiul lor a devenit o necesitate pentru dezvoltarea de politici publice și de incluziune socială pentru diferite grupuri vulnerabile. În România ultimilor ani, o serie de proiecte au avut ca scop identificarea și studiul vulnerabilităților diferitelor grupuri sociale cât și dezvoltarea de formule de intervenție, informare și de susținere socială a acestora. (*Egalitate de angajare la locul de muncă. Campanie de informare și conștientizare în vederea schimbării atitudinii sociale și stereotipurilor la angajare și la locul de muncă*, program cofinanțat din Fondul Social European și Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea resurselor Umane, 2007–2013; *COPING – Children of Prisoners, Interventions and Mitigations to Strengthen Mental Health*, proiect finanțat de Uniunea Europeană prin Programul Cadru FP 7, coordonat de Universitatea din Huddersfield, Marea Britanie (2010–2013); *Riscuri și inechități sociale în România*, Administrația Prezidențială, Comisia Prezidențială Pentru Analiza Riscurilor Sociale și Demografice etc.

Cercetările au identificat astfel diferite categorii de persoane vulnerabile. Desingul cercetărilor întreprinse în România ultimilor ani arată că vulnerabilitățile sunt analizate prin corelare cu o serie de variabile care sunt și indicatori ai normalității în societatea actuală. De exemplu, accesul pe piața muncii și tratamentul la locul de muncă, accesul la educație, la servicii medicale, distribuția și îndeplinirea rolurilor în familie, mediul familial etc. reprezintă indicatori care pot arăta diferențe semnificative pentru anumite categorii de persoane. Trebuie spus că, în general, cercetările și analizele realizate astăzi pe tema vulnerabilităților sociale au ca raportare directă ideologiile curente. Ele au ca fundament principiul drepturilor omului, a drepturilor și protecției copilului. Astfel, vulnerabilitatea este adesea văzută ca un produs al inegalităților sociale și a unor factori care influențează capacitatea unor grupuri expuse de a face față provocărilor. O altă constantă a vulnerabilității este reprezentată și de capacitatea sistemului de a face față unor provocări (Turner et al., 2003). Ele se pot întinde de la dezastrele naturale până la reglementarea și controlul delinvențelor juvenile, de exemplu.

Având în atenție cele de mai sus, apar o serie de întrebări: Este oportună investigarea copiilor ai căror părinți sunt în închisoare? Care este formula metodologică cea mai potrivită pentru studiul acestora? Ei reprezintă o categorie vulnerabilă? Care sunt vulnerabilitățile pe care copii și familiile lor le identifică? Care sunt soluțiile ce pot controla, atenua și corija efectele încarcerării părinților?

Întrebările sunt justificate câtă vreme avem în atenție o categorie de persoane care nu este identificată în legislația românească ca și grup vulnerabil distinct. Acești copii se încadrează în categoria mai amplă a *copiilor aflați în risc de separare de părinți*. Totuși, în spațiul românesc, cercetarea se fundamentează, din punctul de vedere epistemic pe principiile juridice de bază ale protecției copilului: principiul priorității intereselor superioare ale copilului asupra oricăror alte considerente în luarea deciziilor care îl privesc pe copil; principiul responsabilității părinților; principiul non-discriminării etc. În consecință, aceste principii numesc și limitele de normalitate în funcție de care un copil sau un grup de copii pot fi definiți ca fiind vulnerabili. În acest context se desfășoară și proiectul *Children of Prisoners, Interventions and Mitigations to Strengthen Mental Health* (COPING), în cadrul Programului Cadru 7 al UE. Fiecare dintre principiile amintite se regăsesc transpuse în variabile, itemi și indicatori din instrumentele de cercetare asumate de țările participante la această cercetare. Așa cum a fost conceput *studiul copiilor cu părinți aflați în închisoare* se identifică a fi o cercetare singulară în peisajul științific și de cercetare din spațiul românesc și nu numai. Tema are în atenție studierea simultană a fenomenului în mai multe țări europene (Marea Britanie, Germania, Suedia și România).

Scopul cercetării plasează tema într-un registru mai amplu, al cercetărilor care au în atenție vulnerabilitatea, reziliența și problemele de sănătate mintală. O motivație importantă în abordarea unui asemenea subiect de cercetare o constituie și statisticile existente. Cifrele arată o creștere a ratei problemelor de sănătate mintală în rândul copiilor și tinerilor în Europa. În rândul adolescenților rata de depresie și anxietate a crescut cu 70% în ultimii 25 de ani. (Banciu, Rădulescu, Voicu, (1983), 55-70) Toate acestea pot avea repercusiuni în viața socială și în viața viitorilor adulți. Între aceștia, copiii ai căror părinți sunt în închisoare reprezintă un grup aparte, foarte puțin studiat. Fără îndoială vulnerabilitățile acestui grup de copii decurg din mai multe surse.

În primul rând, am enunța confruntarea timpurie cu o experiență dură, aceea de a fi martorul încarcerării propriului părinte. Este un fapt față de care copilul nu este responsabil dar care-i modifică existența și care îl poate afecta atât în plan psihic cât și social. Toate acestea pot duce la mari dezechilibre familiale dar și la o serie întreagă de derapaje individuale în ceea ce privește copiii. Ele pot varia de la simple devianțe școlare până la probleme de sănătate mintală sau comportamente criminale. Delinvențele juvenile, indiferent de formele acestora (Banciu, Rădulescu, 2002), devin care pot apărea ca urmare a unor experiențe traumatizate din familie, arată că pe termen scurt cât și pe termen lung situația copiilor cu părinți în închisoare devine o veritabilă problemă socială care poate duce serioase prejudicii ordinii sociale (Rădulescu, 2010, 187).

În al doilea rând, în cazul acestor copii, în funcție de mediul în care se manifestă, există pericolul încălcării acelor principii de bază a protecției copilului. Astfel, poate apărea riscul de separare de familie, riscul de abandon, încălcarea principiului nondiscriminării etc. Fiecare dintre aceste modificări externe ar putea perturba dezvoltarea normală a copilului.

În al treilea rând aducem în atenție faptul că în România, mare parte din copiii care săvârșesc delincvențe provin din medii vulnerabile în care lipsa de educație, delincvența și devianța, separarea părinților etc. sunt surse de declanșare a comportamentelor deviante și delincvente (Muntean, Iliescu, 2011, 187–192). Plecând de la cifre și de la o serie de premise teoretice și juridice, putem spune că situația copiilor cu un părinte încarcerat întrunește toate condițiile de a fi o veritabilă problemă socială.

Mai mult, indiferent de accepțiunile pe care le poate lua noțiunea de „problemă socială” (Rădulescu, 2010, 189), societatea are datoria de a lua măsuri adecvate din punct de vedere juridic dar și din perspectiva protecției psiho-sociale (Ungar, Liebenberg, 2008, 15).

În cele din urmă, cercetarea paneuropeană *Children of Prisoners, Interventions and Mitigations to Strengthen Mental Health*, urmărește să investigheze caracteristicile copiilor cu părinți aflați în închisoare, reziliența lor și vulnerabilitatea la diferite probleme de sănătate mintală. Această cercetare a fost realizată în patru țări: Marea Britanie, Germania, Suedia și România cu participarea unei universități și a unei organizații non-guvernamentale din fiecare țară. Astfel, instituțiile participante sunt, după cum urmează: Marea Britanie – Universitatea Huddersfield și Partners for Prisoners Support Group; Germania – Universitatea Tehnologică Dresden și Treff – Punkt; Suedia – Karolinska Institute și Riksbryggan; România – Universitatea “Alexandru Ioan Cuza” Iași și Asociația Alternativă Sociale. Alte două instituții pan europene/internaționale – Quaker United Nations Office în Elveția și EUROCHIPS – contribuie la implementarea proiectului.

Cercetarea are o durată de 3 ani (2010–2013) și presupune investigarea copiilor de deținuți dar și a familiilor acestora. În cazul României am avut în atenție una din cele opt regiuni ale țării, regiunea de Nord-Est. Strategia de cercetare se centrează pe informațiile obținute direct de la copii și tineri cu vârste cuprinse între 7 și 16 ani cu părinți aflați în detenție. Într-o primă etapă de cercetare, din acest grup au fost investigați 251 de copii cu ajutorul unui chestionar care a cuprins două instrumente de lucru: *Strengths and Difficulties Questionnaire* (SDQ) (Goodman, 1997) și *Rosenberg Self Esteem Scale* (SES) pentru a obține informații cu privire la strategiile de coping și la problemele de natură mintală.

A doua parte a cercetării – calitativă – cuprinde interviuri în profunzime cu un număr mai mic din copiii investigați în prima etapă, părinții/persoanele de îngrijire ale acestora și părinții aflați în detenție. Scopul abordării calitative în cercetare este de a explora impactul detenției unui părinte asupra copilului și de a identifica serviciile disponibile acestui grup de copii.

De asemenea, o altă componentă a proiectului este reprezentată de cartografierea serviciilor din fiecare țară participantă ce pot oferi intervenții și suport familiilor cu unul sau ambii părinți aflați în închisoare.

Situându-se în aria mai amplă a cercetării vulnerabilităților sociale dar și a strategiilor de coping, cercetarea paneuropeană, COPING, a fost o veritabilă provocare în ceea ce privește abordarea epistemică și metodologică unitară date fiind diferențele culturale, normele, regulile și cutumele specifice fiecărui spațiu în parte.

Din acest motiv, o importanță aparte a fost acordată fundamentării etice a cercetării. În România am beneficiat de colaborarea și parteneriatul Asociației Alternative Sociale din Iași dar și de colaborarea unor instituții precum Direcțiile Generale de Asistență Socială și Protecția Copilului din județele din regiunea de nord-est, Administrația Națională a Penitenciarelor și conducerea închisorilor din Moldova, alte asociații și ONG-uri din Iași și din țară.

6.2. Perspective etice în coping. Principii, practici și proceduri

6.2.1. Principii etice, experiențe, garanții instituționale și responsabilități

Unul dintre principalele principii care au stat la baza cercetării este enunțat de decizia Parlamentului European și a Consiliului privind Programul Cadru 7 care stipulează că activitățile de cercetare din cadrul programului trebuie să respecte principiile fundamentale de etică, inclusiv pe cele referitoare la Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene. La acestea se adaugă experiența Universităților partenere din consorțiul COPING în derularea de activități de cercetare cu persoanele vulnerabile asigurându-se standardele etice în concordanță cu legislația națională, legislația Uniunii Europene, cu respectarea convențiilor și a declarațiilor internaționale, și în conformitate cu propriile cerințe instituționale.

În plus, parteneriatul include două organizații (Eurochips și QUNO) cu expertiză pan-europeană și internațională care oferă consiliere partenerilor din mediul academic și organizațiilor sociale implicate în asistarea familiilor deținuților. O importantă sursă de expertiză există și în afara parteneriatului. Acesta include o Rețea de Excelență, TEDDY, înființată în cadrul Programului Cadru 6.

O garanție a asigurării standardelor etice de cercetare o reprezintă instituția coordonatoare, Universitatea din Huddersfield (HUD) prin centrele de cercetare existente în cadrul acesteia: Centrul de Studii Aplicate a Copilăriei și Centrul de Criminologie Aplicată (ACC). Studiile derulate aici implică tineri, adulți și tineri delincvenți, victime ale actelor criminale, martori și delicvenți suferind de boli mintale.

În spațiul românesc, experiența de cercetare existentă în Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” și a Asociației Alternative Sociale (au derulat numeroase programe ce au ca temă studiul populațiilor vulnerabile) garantează și respectarea intereselor și drepturilor copiilor dar și a celorlalți participanți la cercetare.

O altă garanție a asigurării unei bune fundamentări etice a cercetării o reprezintă experiența managerului de proiect, prof. Adele Jones, în cadrul Centrului de Studii Aplicate a Copilăriei. Cercetările derulate aici au stat la baza dezvoltării unei metodologii centrate pe copil atât la nivel național cât și internațional. Studiile și publicațiile în domeniul cercetării și eticii copilăriei sunt o dovadă în acest sens: Jones (2000) *Exploring young people's experiences of immigration controls: the search for an appropriate methodology* (Studiul experiențelor tinerilor cu controalele imigrărilor: căutarea unei metodologii adecvate); Balen et al (2006) *Involving children in health and social research: 'Human becomings' or 'active beings'?* (Implicarea copiilor în studiile sociale și de sănătate: 'Oameni/ființe în devenire' sau 'ființe active'?); Jones (2004) *Involving children and young people as researchers: Issues, ethics and practice* (Implicarea copiilor și tinerilor ca cercetători: teme, etică și practică). Prof. Adele Jones, Directorul Centrului, a coordonat 17 proiecte de cercetare cu finanțare națională/internațională cu tematici delicate privind copiii (copii care caută azil, tineri care au persoane îngrijire, victimele ale HIV/SIDA, abuzul sexual asupra copiilor).

Toată cercetarea desfășurată de centrul ACC funcționează în cadrul Codului de Etică Cercetării / Codului de Practici elaborat de către Societatea Britanică de Criminologie (2003). În afara recunoașterii responsabilităților care ne revin față de comunitatea de cercetători, respectăm prevederile legale stipulate de legislația națională privind protecția datelor cu caracter personal, Declarația din 1988 asupra Protecției Datelor, Declarația din 1998 asupra Drepturilor Omului.

Responsabilitatea globală pentru managementul etic a revenit Centrului de Studii Aplicate a Copilăriei din cadrul Universității Huddersfield. Cercetările s-au derulat în conformitate cu etica și legislația referitoare la protecția datelor în țările participante, declarația de la etică a Asociației Medicale Mondiale, *Declarația de la Helsinki* (WMA, 2008), *Principiile etice pentru cercetările cu subiecți umani* ale Societății Britanice de Psihologie (BPS, 2006), *Ghidul de etică* al Asociației Cercetării Sociale (SRA, 2003). La acestea se adaugă și procedurile etice din instituțiile participante, și anume:

- Panelul de etică al cercetării (Școala de Științe Umaniste și Sănătate, Universitatea din Huddersfield);

- Comitetul Regional Suedez de Etică;
- Comitetul de Etică (Facultatea de Medicină, Universitatea de Tehnologie din Dresda);
- Comisia Națională de Etică din România.

Cercetarea paneuropeană a specificat de la început faptul că participanții la proiectul FP7 trebuie să se conformeze legislației în vigoare și regulamentelor din țările în care se derulează cercetările. Partenerii au avut obligația de a obține avizul comitetelor de etică de resort, anterior demarării activităților de cercetare. Considerentele etice au constituit o prioritate în activitățile de management și de coordonare pentru Universitatea din Huddersfield motiv pentru care s-au asigurat de respectarea exigențelor etice în fiecare țară.

La nivelul implementării, coordonatorii pachetelor de lucru (WP) au colaborat cu coordonatorii desemnați din fiecare țară pentru respectarea conformității acestor considerente etice. Instruirea s-a realizat la întâlnirea de la începutul proiectului. Cu această ocazie s-a stabilit de comun acord cadrul etic, avizele, practicile și procedurile de aplicat.

6.2.2. Principii etice și proceduri

Respectarea principiilor etice enunțate la începutul acestui studiu s-a realizat în fapt prin asigurarea unui suport administrativ și prin stabilirea unor proceduri clare. Suportul administrativ pentru respectarea principiilor etice a fost asigurat de către Școala de Științe Umane și de Sănătate a Universității din Huddersfield. Acest suport administrativ include:

- stabilirea unei bănci de date cu procedurile etice relevante, realizarea de formulare de consimțământ/accept și de fișe de informare ale participantului;
- monitorizarea progresului în obținerea avizelor procedurilor etice și urmărirea obținerii efective a acestor avize;
- consultarea cu partenerii și stabilirea strategiilor necesare pentru a răspunde efectiv și eficient la problemele de ordin etic care pot apărea pe parcursul cercetării;
- furnizarea rapoartelor pe dimensiunea etică a cercetării.

O etapă importantă a construcției și fundamentării etice o reprezintă avizul etic pentru această cercetare. El s-a obținut de la fiecare dintre autoritățile abilitate care reglementează aspectele legate de etică pentru organizațiile partenere. Materialele au fost depuse la Comisia Europeană anterior începerii colectării datelor. Considerăm că procesul de obținere a avizului etic adaugă plus valoare cercetării prin faptul că, pe viitor, oferă oportunități pentru explorarea mai amănunțită a unor probleme sensibile.

Procedurile asumate în cadrul cercetării au avut în atenție următoarele aspecte:

• **Protocolul de etică**

Ca orice studiu care implică subiecți umani, proiectul ridică probleme de natură etică cu implicații specifice legate de participarea copiilor. Aceste probleme pot apărea în oricare locație a cercetării. Din acest motiv s-a cerut tuturor organizațiilor participante la proiect să adopte un protocol standard de etică. Protocolul a fost dezvoltat pe baza consultării cu organizațiile partenere. El a fost adoptat formal de către toate organizațiile partenere anterior începerii studiului. Pe baza angajamentului participanților a fost întocmit un *Protocol de Etica Interimar*.

• **Stabilirea necesității participării copiilor ca și subiecți în cercetare**

Scopul principal al acestui studiu îl constituie înțelegerea impactului pe care îl are detenția părinților asupra dezvoltării psihologice și sociale a copilului, și identificarea nevoilor pe care le au acei copii. În literatura științifică există un consens tot mai mare asupra faptului că pentru o bună și validă evaluare a problemelor și trebuințelor unui copil este necesară implicarea directă a copilului în cercetare (Jones, 2004). În plus, în conformitate cu Art.12 al UNCRC, care promovează exprimarea drepturilor copiilor, tinerii și copiii trebuie să fie subiecți activi și nu simple „obiecte” ale cercetării. În acest fel ei se numără printre factorii de decizie ai politicilor care urmăresc ameliorarea situației lor. În consecință, considerăm că există importante motive științifice și etice pentru implicarea copiilor în proiectul de cercetare COPING. Așa cum este specificat chiar în propunerea de proiect, cercetarea noastră se dorește a fi în mod explicit centrată pe copil. Din acest motiv este extrem de important să identificăm direct de la copii reprezentările și semnificațiile pe care aceștia le acordă detenției părinților și experiențelor lor de stigmatizare și izolare socială.

• **Beneficiile cercetării pentru copii**

Există patru moduri în care copiii pot beneficia de participarea la studiul propus.

- În primul rând, studiul identifică nevoile copiilor cu părinți în detenție și evaluează în ce măsură serviciile existente răspund acestor nevoi. Pornind de la acestea se vor identifica modalitățile în care aceste servicii pentru copii ar trebui îmbunătățite. Este posibil ca unii dintre copiii care participă la studiu să beneficieze deja de serviciile pe care intenționăm să le propunem. În propunerea de proiect, secțiunea *Impactul cercetării* (Propunere de proiect, 72) reprezintă secțiune distinctă. Ea are în atenție beneficiile se preconizează într-o astfel de cercetare. Efectele unei astfel de cercetări ar trebui să conducă la îmbunătățiri ale politicii și practicii din UK în ceea ce privește vizitele la închisoare ale familiei. În România, cercetarea reprezintă un bun prilej pentru a realiza o diagnoză și o informare adecvată cu privire la categoriile studiate. Acestea vor atrage atenția opiniei publice asupra problemelor copiilor cu părinți la închisoare și va constitui baza pentru o serie de proiecte de dezvoltare a unor servicii specializate în lucrul cu copii ai căror părinți sunt în închisoare (Propunere de proiect, 72-74).

- În cel de-al doilea rând, este posibil ca această cercetare să identifice nevoi mult mai urgente și mai acute în ceea ce privește copiii. Echipa de cercetare va avea proceduri clare pentru a răspunde acestor situații pentru a se asigura că se atrage atenția asupra acestor nevoi, iar copiii vor fi îndrumați către serviciile abilitate. Astfel, la recomandarea cercetătorilor, unii copii vor putea beneficia de îndrumare spre servicii specializate.
- Literatura de cercetare, cea clinică și medicală arată că participanții la studiu pot avea un beneficiu considerabil prin exprimarea opiniilor asupra vieții pe care o duc și asupra problemelor cu care se confruntă. Există numeroase publicații care au ca temă interviul terapeutic de cercetare (a se vedea, de exemplu, Hutchinson și Wilson, 1994). Copiii deținuților au mai puține oportunități față de ceilalți copii să vorbească deschis despre experiențele lor din cauza stigmatizării, discriminării și izolării și se anticipează că participarea la studiu va fi un beneficiu în sine.
- În cel de-al patrulea rând, cercetarea va oferi copiilor oportunitatea de a-și putea exprima părerile asupra problemelor de natură socială și de a influența dezvoltarea serviciilor. Exprimarea nevoilor identificate de copii și sistematizarea lor poate conduce la dezvoltarea unor servicii eficiente.

Persoanele implicate în această cercetare sunt copii cu vârste între 7 și 16 ani cât și părinții sau persoanele de îngrijire a acestora am luat o serie de precauții de ordin etic și metodologic. Cât privește precauțiile metodologice, putem spune că ele se reflectă în modul în care au fost concepute chestionarele și ghidurile de interviu. Limbajul a fost unul accesibil, adaptat exigențelor culturale fiecărui partener, acordându-se o mare atenție exprimării părerii libere cu privire la situația lor și cum ar putea fi îmbunătățită. Am rezervat secțiuni speciale în care copii au fost invitați să facă comentarii asupra felului cum este influențată dinamica familiei de detenția unui părinte.

Dat fiind specificul cercetării am stabilit o serie de măsuri de precauție pentru a se evita orice presiune asupra copiilor care sunt puși în situația de a vorbi despre o experiență neplăcută din viața lor și a familiei lor. În România fiecare cercetare de teren a fost precedată de sesiuni de instruire a operatorilor. Cu acel prilej s-au prezentat instrumentele de lucru, caracteristicile eșantionului cât și o serie de tehnici de chestionare/ interviu în așa fel încât să nu se exercite nici o presiune asupra subiecților. Tot aici s-a realizat și o instruire privind completarea chestionarelor, respectiv înregistrarea și transcrierea interviurilor. De o atenție deosebită s-a bucurat și instruirea în vederea obținerii acceptului /consimțământului și asigurarea confidențialității acestuia.

• **Consimțământul**

Consimțământul informat și deplin al participanților reprezintă un principiu cheie care stă la baza cercetării desfășurate în cadrul acestui de proiect. Vârsta legală pentru consimțământ este diferită în țările participante [Germania (18 ani), România (12 ani), Suedia (15) și UK (18)].

Pentru fiecare copil sub 18 ani s-a obținut consimțământul părintelui, persoanei care are copilul în grijă sau a custodelui. În plus, s-a solicitat și acceptul copilului pentru participarea la cercetare. Pentru copii care se află în grija statului a fost cerut consimțământul custodelui legal.

În cazurile în care anterior detenției părintele avea copilul în grijă, s-a avut în atenție și obținerea consimțământului părinților încarcerați. Faptul acesta este extrem de important deoarece părinții încarcerați ar putea deja să se considere lipsiți de puterea și rolul de părinte. Acolo unde au existat deja tensiuni între părinți sau în situația în care copiii au fost vătămați, experiența și practica de cercetare au fost cele care au asigurat respectarea principiilor etice. Formularele de consimțământ au fost întocmite pe baza discuțiilor, întâlnirilor și consultărilor pe parcursul instruirii. Ele au reflectat contextele culturale specifice limbajul specific vârstei persoanelor investigate.

• **Support după încheierea cercetărilor**

Echipele de cercetare din fiecare din cele patru țări participante au pus la punct politici complete și detaliate și proceduri pentru suportul acelor nevoi ale copiilor (și părinților/sau celor care au copiii în grijă) care rezultă din participarea lor la cercetare. Copiii au fost întrebați dacă doresc sprijin. În cazul unui răspuns pozitiv, aceștia au fost îndrumați către către organizațiile care oferă asistență. Cercetarea prevede că, la rândul lor, agențiile locale de asistență vor fi informate asupra posibilității de a li se cere suportul.

• Grijă față de copii

În conformitate cu *îndatoririle față de copii*, proiectul prevede că, în cazul în care se descoperă că există posibilitatea ca unui copil să i se facă vreun rău, se vor lua măsuri în conformitate cu legislația națională pentru protecția copilului. Demersurile au în atenție asigurarea protecției și asistenței copilului, iar problema în cauză poate fi semnalată unei instituției pentru protecția copilului.

În acestei situații, datoria de a face publice astfel de informații va prevala asupra celei de confidențialitate a cercetării. Participanții la studiu vor fi informați asupra limitelor regulii de confidențialitate.

• Compensații și recompense

Participanților la acest studiu nu li se vor oferi stimulente financiare pentru a lua parte la cercetare. Oferirea de vouchere cadou este o formă acceptabilă de recunoaștere a contribuției copiilor la studiu. Cu toate acestea s-a considerat că remunerarea în bani, accidental, ar putea conduce la constrângerea și manipularea răspunsurilor copiilor. Aceasta, mai ales în condițiile în care există un nivel ridicat de sărăcie și privațiuni în mediile studiate. Proiectul prevede că participanții la cercetare nu vor fi dezavantajați din punct de vedere financiar. Astfel, au fost luate măsurile necesare pentru a se putea acoperi cheltuielile de călătorie și alte cheltuieli asociate cu munca de teren.

• Confidențialitate, anonim și protecția datelor

Procesarea, păstrarea, folosirea și furnizarea datelor cu caracter personal în scopul acestui studiu vor fi realizate în conformitate cu practicile aprobate prin legislația națională în domeniu, Declarația Drepturilor Omului din 2000 și cu drepturile și libertățile înscrise în Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Legislația națională care se aplică este următoarea:

- Sächsisches Landesdatenschutzgesetz 2007 (SächsDSG) – Saxony Bundesdatenschutzgesetz (BDSG 2006) vom 25. August 2006 – Germania
- Data Protection Act (1998) – Regatul Unit al Marii Britanii
- Law (2003, 460) – Suedia
- The Personal Data Act (1998, 204) – Suedia
- Legea 102/2005 – România
- Legea 677/2001 – România

Protecția datelor a fost realizată în conformitate cu Standardul Internațional ISO/IEC 17799 pentru procedurile de păstrare a datelor, de incryptare și de transmitere datelor personale. Cercetarea a ținut cont și de legislațiile specifice a țărilor participante la cercetare.

Fiecare partener și-a asumat responsabilitatea respectării confidențialității și protecției datelor. Studiul a promovat o cultură a responsabilității individuale, în funcție de rolul pe care îl ocupă fiecare în cadrul studiului.

Mai precis, aspectele etice ale confidențialității și anonimatului se rezumă la următoarele aspecte concrete:

- Datele personale nu au fost colectate fără consimțământul copilului sau persoanei adulte în responsabilitatea căreia se află copilul;
- Colectarea, procesarea și analiza datelor a fost realizată doar pentru obiectivele studiului COPING, și nu în alt scop;
- Colectarea datelor personale s-a rezumat strict la necesitățile studiului și nu a impus sarcini nejustificate respondenților;
- Datele obținute sunt și vor fi accesate și folosite în comun doar de către membrii desemnați din echipa de cercetare;
- Nici un participant individual nu va fi identificat sau identificabil în nici un raport de cercetare. În situația în care există vreun risc ca vreo persoană să poată fi identificată din conținutul raportului, documentul în cauză va fi modificat pentru a fi asigurat anonimatul.

• Minimalizarea și reducerea riscurilor cercetării asupra copiilor

Chestionarele și ghidul de interviu au fost gândite astfel încât să nu reprezinte o sursă de stres pentru copiii participanți la cercetare. Mai mult, copiii au avut posibilitatea să fie însoțiți de o persoană la alegerea lor și au avut dreptul de a se opri în orice moment al cercetării. Pentru a elimina orice inconvenient legat de deplasarea copiilor, în România am lucrat cu operatori de teren instruiți care s-au deplasat la domiciliul copiilor și familiei.

• Proceduri în cazul în care copiii refuză să participe la cercetare

În cazul refuzului copiilor de a participa la cercetare și a întreruperii colaborării în timpul derulării investigației, operatorii au respectat acest drept. De altfel ei au și fost informați în prealabil cu privire la acest fapt. În România a fost înregistrată o rată de refuz de cca. 50%. Ele au fost puse pe seama neîncrederii și suspiciunii față de posibilitatea acestei cercetări de a le schimba viața în mai bine.

6.3. Designul cercetării

Cercetarea a fost concepută pe mai multe pachete de lucru (WP), fiecare descriind o componentă ale cercetării, aspecte legate de evaluare și recomandări de politici publice, dar și componente de management a proiectului. Timpul acordat fiecărui pachet de lucru cât și distribuția lor pe tot parcursul cercetării a asigurat o bună complementaritate și continuitate a cercetării. Cele nouă pachete de lucru au avut clar specificate obiectivele specifice fiecăruia în parte cât și o descriere a activităților care au fost desfășurate pentru îndeplinirea obiectivelor.

În continuare vom face o prezentare succintă a pachetelor de lucru, așa cum reiese din propunerea de proiect.

WP.1. Identificarea grupurilor corespunzătoare de copii

Obiective:

Obiectivele acestui pachet de lucru au fost:

- evaluarea stării de sănătate mentală a copiilor deținuților;
- identificarea unui grup de copii cu părinți aflați în închisoare.

Descrierea activității și rolul beneficiarului

Sarcina de a identifica acest grup de copii a revenit universităților din fiecare țară în colaborare cu penitenciarul și ONG-urile partenere. Activitatea a avut ca scop obținerea unui eșantion de până la două sute de copii care să participe la o cercetare de tip cantitativ. Penitenciarele au fost invitate să identifice legăturile dintre deținuți și copii, să le afle vârsta (vârstele) precum și informații despre persoanele care oferă îngrijire. Părintele aflat în arest și-a dat consimțământul pentru ca atât persoana care oferă îngrijire cât și copilul să participe la sondaj. În urma obținerii acceptului s-a construit o bază de date nominală cu potențiali respondenți copii, respectiv persoane care oferă îngrijire.

Copilul, persoana care oferă îngrijire dar și părintele aflat în arest au fost solicitați în mod oficial să participe la sondaj.

Cercetarea cantitativă a presupus aplicarea unui chestionar (care a conținut și testele SDQ și SES) copiilor iar părinții aflați în libertate sau de persoanele care oferă îngrijire, unde este cazul; au răspuns la un chestionar „în oglindă” cu cel aplicat copiilor (chestionar care a conținut versiunea pentru părinți a SDQ).

SDQ este un chestionar scurt care vizează evaluarea comportamentală. Cei 25 de itemi (Goodman, 1997) sunt aplicabili copiilor între 11 și 16 ani, în funcție de nivelul lor de înțelegere. Cei 25 de itemi acoperă cinci dimensiuni: simptome emoționale, probleme de comportament, hiperactivitate /lipsă de concentrare, probleme de tip inter-uman și comportament pro-social. Atât chestionarul pentru copii cât și cel pentru părinți /persoane care oferă îngrijire sunt disponibile în toate limbile solicitate.

Inițial, SDQ a fost folosit în evaluarea profilului mental al copiilor și al adolescenților în clinicile de sănătate mentală, ca parte a unei evaluări inițiale, iar faptul că accentul a fost pus pe punctele forte, dar și pe cele slabe face acest chestionar deosebit de adecvat pentru cercetarea la nivel comunitar. Evidențierea aspectelor pozitive ale comportamentului devine relevantă în studiul COPING asupra copiilor și își propune să cerceteze atât punctele forte ale adaptării cât și beneficiile care derivă din diverse surse de sprijin cât și problemele de sănătate mentală ale acestora.

SES este alcătuit din 10 itemi iar respondentul (copiii în cazul nostru) trebuie să-și exprime acordul sau dezacordul pe o scară de la 1 la 4. SES a fost utilizat în cercetarea noastră în mod egal pe capacitatea copiilor de adaptare precum și pe zonele problematice.

SES este administrat ca parte a chestionarului. Punctajele variază de la 10 la 40, 40 indicând cel mai ridicat nivel al respectului de sine. Chestionarul a cuprins și informații referitoare la sexul și

etnia părintelui închis, la perioadele anterioare petrecute în închisoare, la durata sentinței. Alte informații obținute se referă la sprijinul oferit copilului/tânărului de către părintele aflat în libertate sau de întreaga familie, de către prieteni și de către școală. De asemenea, au fost luați în considerare și factorii de risc, de exemplu, lipsa sprijinului din partea familiei, absențele de la școală, sănătatea precară, izolarea sau expunerea la riscuri externe care includ consumul de droguri sau alcool sau implicarea în activități în afara legii. Completarea chestionarului a durat în medie 45–60 de minute.

Cercetarea s-a realizat la domiciliul copilului. Un aspect important al planului cercetării este să se asigure de faptul că tânărul/copilul a beneficiat de sprijinul unui adult în timpul completării chestionarului pentru că este posibil ca acesta să aibă nevoie de sfaturi sau de susținere.

În cele patru țări au fost aplicate 683 de chestionare copiilor și 574 de chestionare părinților aflați în libertate /personalor de îngrijire. În România au fost aplicate 251 de chestionare copiilor și alte 251 părinților aflați în libertate /persoanei de îngrijire.

Pe baza rezultatelor SDQ au fost selecții copii în vederea aplicării interviurilor de profunzime.

WP2: Interviuri centrate pe copil

Obiective

Scopul acestei etape a studiului este acela de a întreprinde o cercetare detaliată a punctelor de vedere ale copiilor deținuților, completate cu informații oferite de părintele aflat în detenție și de persoana în grija căreia se află copilul. S-au observat situația materială și detalii referitoare la îngrijirea copilului și s-au identificat atât aspectele pozitive cât și cele negative ale experienței copiilor, cât și surse de sprijin și de intervenție care au impact asupra bunăstării copilului.

Descrierea activității și a rolului beneficiarului

Activitatea de cercetare are în atenție familiile care au participat la cercetarea cantitativă (WP1). Pe baza rezultatelor SDQ s-a urmărit o reprezentare egală a celor trei categorii (normal, la limită și anormal) de copii. O serie de refuzuri au alterat această distribuție, totuși am înregistrat interviuri cu copii din toate cele trei categorii. Interviuul a fost aplicat copilului, părintelui aflat în libertate /persoanei de îngrijire și părintelui deținut. În România au fost intervievați 38 de copii, 33 de părinți aflați în libertate /persoane de îngrijire și 20 de părinți deținuți.

Interviurile semi-structurate au fost concepute pentru a evidenția atât strategiile de adaptare cât și zonele cu probleme ale copiilor, părinților încarcerați și ale persoanelor de îngrijire.

WP3: Consultarea părților implicate și a personalului care se ocupă de îngrijire

Obiective

Obiectivul acestui pachet de lucru este de a aprofunda și mai mult informațiile cu privire la nevoile copiilor și măsura în care ele sunt în concordanță cu furnizorii de intervenții, sprijin și cu elemente de justiție penală.

Descrierea activității și a rolului beneficiarului

În cadrul acestei activități s-au cules opiniile părților implicate în gestionarea problemelor familiilor copiilor cu un părinte în închisoare cu ajutorul interviurilor și focus grupurilor. Categoriile de respondenți au fost structurate astfel:

- Personalul din penitenciare care se ocupă cu primirea familiilor deținuților în Centrele de vizitare a deținuților;
- Personalul ONG-urilor implicate în sprijinirea familiilor;
- Asistenții sociali implicați în sprijinirea prevăzută de lege a copiilor din comunitate care sunt vulnerabili sau aflați în pericol;
- Persoanele care se ocupă de îngrijirea copilului (ne referim aici la părinte, rude sau părinte adoptiv);
- Personalul din căminele care găzduiesc copiii instituționalizați;
- Operatorii de interviu care au participat la WP1 și WP2.
- Rolul acestui pachet de lucru este unul consultativ și dorește care sunt formele de intervenție și strategiile pe care le folosesc specialiștii și nu numai în cazul copiilor cu părinți încarcerați.

WP4. Cartografierea serviciilor și a intervențiilor

Obiective

Acest pachet de lucru are ca și obiectiv identificarea, cartografierea și autentificarea serviciilor de îngrijire medicală și a serviciilor și intervențiilor comunitare pentru copiii deținuților.

Descrierea activității și a rolului beneficiarului

Această activitate s-a realizat cu ajutorul documentării și a chestionarului. Ea a presupus o cercetare pe internet și contactarea experților (profesioniști în sănătate mentală și membri ai ONG-urilor) și serviciilor deja identificate cu scopul de a contabiliza formele de îngrijire privind sănătatea mentală cât și intervențiile comunitare asupra copiilor deținuților.

Această activitate s-a realizat pe baza instrumentelor existente precum Programul de Cartografiere al Serviciilor Europene (ESMS; Johnson et al., 2000), Clasificarea Internațională a Îngrijirii Sănătății Mentale (ICMHC, de Jong, 2000) și, îndeosebi, Matricea de Înregistrare a Îngrijirii Sănătății și a Intervențiilor Sociale (MACSI, Priebe et al., 2005). Aceste instrumente au fost adaptate și completate.

WP5: Evaluarea Intervențiilor

Obiective

Principalul obiectiv al acestui pachet de lucru este de a plia rezultatele acestei cercetări pe nevoile copiilor prizonierilor. S-a avut în atenție și evaluarea măsurii în care intervențiile prevăzute și serviciile din fiecare țară se pliază pe nevoile copiilor.

Descrierea activității și rolul beneficiarului

Se organizează două workshop-uri pentru ca partenerii să poată evalua rezultatele proiectului. Primul workshop evaluează datele colectate și va desemnează responsabilitățile specifice pe baza carora consorțiul va analiza materialul disponibil.

Cel de-al doilea workshop se va întruni pentru a extrage esențialul într-o imagine holistică la nivel național și european.

WP6: Dezvoltarea recomandărilor

Obiective

Obiectivul acestui pachet de lucru a fost de a sintetiza importanța rezultatelor proiectului COPING prin formularea unui set de propuneri la nivel național și european pentru a îmbunătăți măsurile de sprijinire a copiilor din întreaga Euroă ai căror părinți se află în detenție.

Descrierea activității și rolul beneficiarului

Activitatea presupune stabilirea unui set de recomandări după cum urmează:

- Pentru fiecare țară parteneră a proiectului COPING;
- Pentru implementarea la nivel european.

În esență, un astfel de proiect presupune identificarea unor intervenții relevante sau a unui pachet de măsuri cu impact asupra problemelor identificate în cercetare. Accentul va cădea pe conținutul intervenției (tipul de măsură trebuie luată și tactica ce trebuie folosită). Cu alte cuvinte, intervențiile trebuie să fie pe măsura problemelor și adecvate contextului în care ele apar.

Valoarea acestor recomandări rezidă nu doar în construcția lor, ci și în felul în care sunt implementate.

În proiectarea recomandărilor se va ține seama de următoarele întrebări:

- Există mecanisme pe care studiul le-a identificat și pe care niciuna din politicile de abordare relevante nu le tratează?
- Există mecanisme pe care politicile le consideră prioritare, în ciuda faptului că studiul nu le considera ca fiind astfel?
- Care sunt răspunsurile (politice, inovative) mai apropiate de natura problemelor cercetare?

WP7: Diseminare

Obiective

Sintetic, obiectivul diseminării proiectului COPING sunt:

- Să transmită mesaje cheie despre nevoile psihosociale ale copiilor care au părinții în închisoare;
- Să crească nivelul de înțelegere în privința impactului pe care îl are încarcerarea părinților asupra copiilor;

- Să construiască alianțe trans-Europene pentru îmbunătățirea politicii și a intervențiilor pentru a sprijini copiii deținuților;
- Să ofere un forum pentru copiii deținuților unde aceștia să-și poată exprima părerile și grijile;
- Să împărtășească idei, sfaturi și cunoștințe în ceea ce privește cele mai bune practici de intervenție;
- Să contribuie la cunoștințele despre recunoașterea din timp a antecedentelor problemelor mintale ale adulților pentru o populație deosebit de vulnerabilă;

Descrierea activității și rolului beneficiarului

Activitatea acestui pachet de lucru are mai multe componente, fiecare cu un rol bine stabilit.

- *Crearea web-site-ului și administrarea proiectului COPING;*
- *Pagini web care vor putea fi accesate de copiii participanți la cercetare;*
- *Pregătirea copiilor privind utilizarea website-ului;*
- *Organizarea de workshop-uri și întâlniri;*
- *Activități de informare a copiilor cu părinți la închisoare și a familiilor acestora;*
- *Activități de promovare și de asigurare a vizibilității proiectului (publicații, conferințe, scrisori informative, declarații în presă, crearea de materiale publicitare, promovarea în presa și la nivelul organizațiilor internaționale și europene – UNICEF, OMS etc.).*

WP8: Administrarea și coordonarea proiectului

Scopul acestui pachet de lucru se referă la toate aspectele ce privesc administrarea proiectului.

Descrierea activității și a rolului beneficiarului

Structura de administrare a proiectului COPING cuprinde:

- Consiliul de Administrație prezidat de Directorul de Proiect;
- Managerul Proiectului-profesorul universitar Adele Jones ;
- Consiliul Tehnic și de Știință – pentru a oferi direcții de cercetare;
- Consiliul Consultativ Internațional – pentru a susține Consiliul Tehnic și de Știință în asigurarea implementării unor standarde etice eficiente, de asemenea, asigură și că se pune accentul pe cercetări la fel ca și pe promovarea informării legate de COPING;
- Oficiul Central al Proiectului – pentru a susține Consiliul de Administrație.

Principalele activități cuprinse în administrarea și coordonarea proiectului sunt:

- *Managementul și coordonarea proiectului;*
- *Administrarea chestiunilor legate de etică;*
- *Organizarea ședințelor;*
- *Management-ul sistemului financiar al proiectului;*
- *Raportul către Comisie.*

WP9: Coordonarea și Administrarea Etică

Obiective

Acest pachet de efectuarea tuturor lucrurilor are în atenție respectarea principiilor etice și reflectarea acestui fapt în studiilor și cercetărilor din cadrul proiectului.

Descrierea muncii și a rolului beneficiarului

- *Stabilirea unui standard al conținutului principiilor și practicii etice;*
- *Dezvoltarea și transmiterea instruirii profesionale globale a consorțiului pentru efectuarea cercetării etice;*
- *Implementarea standardelor și a practicilor etice;*
- *Monitorizarea acordului;*
- *Analiza practicilor etice ale părților interesate;*
- *Bilanțul intern al implementării etice.*

6.4. Rezultatele cercetării de coping în România

Rezultatele cercetării au avut în atenție o serie de teme de larg interes pentru stabilirea strategiilor de coping în cazul copiilor cu părinți aflați la închisoare. Astfel, s-au luat în calcul relațiile pe care le stabilesc copii cu familia nucleară, cu familia extinsă cu grupul de egali dar și cele care

implică instituția școlară sau alte instituții sociale. De o atenție aparte s-a bucurat felul în care copii continuă să păstreze legătura cu părintele încarcerat precum și felul cum gestionează această relație în mediul carceral etc.

În continuare vom prezenta o sinteză a rezultatelor cercetării calitative (WP2) și cartografierii serviciilor și intervențiilor (WP4) care au fost deja menționate în rapoartele corespunzătoare fiecărui pachet de lucru în parte. Ele sunt structurate pe câteva teme majore care au ca scop să descrie cât mai coerent problematica copiilor din România care au un părinte în închisoare cât și strategiile acestora de adaptare la noile situații.

6.4.1 Factorii rezilienței și resursele familiale

Reziliența este un concept folosit adesea în cercetările și analizele de psiho-sociologie și asistență socială și se referă la capacitatea unui individ, grup sau comunitate de a face față tuturor constrângerilor sau dificultăților pe care le pot întâmpina într-o anumită perioadă (Muntean, 2006). În cercetarea noastră reziliența se referă la legătura dintre evenimentele traumatizante ale vieții copilului, în speță, încarcerarea unuia dintre părinți și comportamentele adaptative ale copilului care îi permit să facă față situației.

Literatura de specialitate arată că reziliența copilului poate cuprinde un ansamblu de caracteristici ce țin de temperament, resursele de care dispune copilul, calitatea atașamentului față de părinți sau familia extinsă și calitatea sprijinului familial și social (Travis, 2003). Experiența evenimentelor trăite de copil (arestarea părintelui, violența domestică, certurile etc.) pot conduce la sporirea empatiei copilului, empatie care acționează ca un liant de calitate ce se răsfrânge asupra relațiilor cu ceilalți, în special asupra mamei rămase singure (Besemer, Murray, Bijleveld, Farrington, 2011). Cercetarea a evidențiat faptul că în cele mai multe cazuri, se întăresc relațiile cu prietenii și cele din interiorul familiei. Desigur, experiențele dure pot declanșa și alt tip atitudini și comportamente pozitive. Adesea s-a putut observa creșterea compasiunii și a altruismului copilului față de ceilalți (în principal, pentru mamă și frați sau față de părintele aflat în închisoare. „*Eu mătur spăl vase, dau cu mopul...o ajut pe mama săracă*” (copil); „*Nu s-au schimbat deloc lucrurile decât faptul că lipsește tata. Mama face tot și o ajut și eu.*” (copil).

Cercetarea noastră a scos în evidență factorii constitutivi ai rezilienței copilului. Printre aceștia de o importanță aparte este relația emoțională și de atașament față de persoana care îl îngrijește („*Pentru că ne-am implicat în creșterea lui, mie (unchiul) îmi spune tata*” (părinte/persoană de îngrijire). Familia și relaționarea pozitivă dintre părinți constituie o resursă importantă în dezvoltarea strategiilor de adaptare a copiilor la noile situații survenite ca urmare a încarcerării unui părinte. Putem enunța aici și diferitele situații sau activități care stimulează încrederea în propria capacitate de a face față activităților casnice sau altor provocări. Cercetarea a evidențiat clar importanța stimei de sine ca strategie de reziliență („*Am ambiție, o să muncesc și sper la un trai modest*” (copil). Imaginea de sine construită în interacțiune cu ceilalți evidențiază o serie de calități (obținerea unei diplome în cadrul unui concurs sau la olimpiade, rezultate bune obținute la învățătură) care pot constitui puncte de referință în mecanismul de adaptare. În același timp, relațiile cu ceilalți devine prilej de identificare a punctelor tari și a celor slabe pe care copilul le poate manifesta în diferite contexte și relații.

Un factor important în adaptarea copilului îl reprezintă sentimentul de securitate furnizat de familie sau de către alte persoane sau instituții care ar putea furniza ajutor în orice situație. („*Da, este de ajutor...poate doar familia*” (copil) sau „*Da, deoarece m-aș consola. (Este n.n.) Mama*” (copil) sau din partea unui asistent social din cadrul unui ONG.

Dintre categoriile de factori protectivi, cei care acționează la nivel familial sunt considerați cei mai importanți de majoritatea celor intervievați. Copiii exprimă foarte puține opinii despre activarea mecanismelor de coping. (negare, evitare, așteptări nerealiste/ idealizări). Ei nu prea au opinii despre ce și cum se poate îmbunătăți în viața lor și a familiei. Reziliența părinților dar și a copiilor se bazează pe: factori individuali (personalitate, capacitate de accesare a serviciilor), factori familiali (familia nucleară și cea extinsă) și factori comunitari (vecini, prieteni sau servicii sociale). Încarcerarea părintelui este percepută ca o situație de criză iar toate eforturile au ca și perspectivă reunirea familiei și regăsirea armoniei.

Un alt factor important al rezilienței este identificat în rândul prietenilor și colegilor care împărtășesc aceleași activități: tabere, participări la activități comune, timp liber. În societatea românească familia extinsă continuă să prezinte o garanție și o resursă importantă pentru construirea strategiilor de coping ale copilului. Legăturile cu familia extinsă pot reprezenta ele însele și o formă de coping. Situațiile identificate de noi ne arată că se dezvoltă diferite forme de reziliență: crește interesul față de școală, dobândește sentimentul eficienței, al valorii personale, al încrederii, se intensifică legăturile cu familia extinsă, valorizează mai mult munca și prietenia, etc.

În răspunsurile copiilor, calitatea vieții este proiectată în două imagini total opuse. Afirmații precum „*nu sunt încântați...că mama și tata ar trebui să trăiască separat*” (copil) sau că „*lucrurile să rămână așa cum sunt*”(copil) trădează un anume pesimism și neîncredere. Altele, dimpotrivă, se situează la polul pozitiv. Ele surprind faptul că, copiii „*așteptă cu bucurie*” (copil) întoarcerea părintelui încarcerat acasă.

De cele mai multe ori, copilul știe exact când va fi eliberat părintele din închisoare cât și circumstanțele în care se poate produce evenimentul: „*Am înțeles că dacă se comportă frumos poate să iasă în 4 ani*” (copil), „*peste 4 luni*”(copil) sau „*...peste 1-2 ani*”(copil).

În urma analizei datelor cercetării, factorii rezilienței pot fi grupați în: factori ce țin de copil, de familie și de mediul școlar.

1. Factori ce țin de copil:

- sentimentul că se descurcă, că este de folos celor din jur, în special mamei și fraților mai mici, bunicilor care îi îngrijesc;
- abilitatea de a stabili contacte/de a coopera cu familia, de a fi responsabil în relația cu ceilalți;
- abilități de coping active (activitățile de relaxare), o atitudine pozitivă, optimistă față de viața de familie;
- talente, interese, hobby-uri.

2. Factori ce țin de familie (sau prezenți în familie):

- Practici de creștere a copilului bazate pe emoții pozitive, sprijin, cooperare
„*o mai ajut pe mama, mai ies cu fratele meu și ne jucăm*”(copil), „*asta-mi place cel mai mult*” (copil)
- Facilitarea relațiilor personale a copilului cu celalalt părinte care este încarcerat
„*am fost toți fericiți, că au venit la mine, toți am glumit am vorbit. De exemplu, cel mic a stat lângă mine, nu aveam timp să stau de vorbă cu soția că el mă întreba: tati, tati... și mă întreba când vii acasă*” (părinte deținut)
- Practicarea unor activități în comun
„*Îmi plăcea cel mai mult atunci când ne jucam împreună și făceam activități în aer liber*” (copil)
- Atașamentul între frați
“*I-am spus: 'ai copii, dacă nu ai grijă de copii ți-i ia'. Eu am băgat frica în ea. Aoleu, nu îi lasă nici... după ea îi târâie...mai ales că ei se împacă și au grijă unul de celălalt*” (părinte deținut)
- Rețea de sprijin în cadrul familiei
„*(Sunt mândru că)...am o familie care îi țin aproape, copiii care cresc, sunt frumoși, cam atât deocamdată; când o să fiu lângă ei poate o să fiu mândru mai mult...dar deocamdată stau la bunici și familie (părinte deținut)*

1. Factori ce țin de instituția de învățământ

- Climat apreciativ care să promoveze respectul față de copil și acceptarea lui, relații constructive cu prietenii și colegii:
(Îmi place) „*...că mă înțeleg bine cu colegii, nu se ia de mine*” (copil)...*dar datorită faptului că aveau o relație strânsă cu elevii nu s-a întâmplat lucrul acesta... (i-au ajutat profesorii)*”(părinte deținut); (evoluția copilului la școală n.n.)... *E foarte bună, e un pic mai bună, are o liniște mai mare în privința asta. E mult mai atent la ore, lucrează mult mai bine.*” (părinte/persoană de îngrijire)
- Încurajarea pozitivă a intențiilor copilului de a depune un efort intelectual

Lista factorilor care pot susține reziliența copilului poate fi completată și de prezența unor persoane apropiate de copil, care promovează încrederea copilului, sentimentul apartenenței și care pot servi ca modele pozitive (bunici, profesori, prieteni etc.)

Rezultatele arată că rolul bunicii este foarte important în viața copiilor cu un părinte la închisoare. Mulți copii locuiesc cel puțin un bunic și cu cel puțin o rudă din familia extinsă – mătușă, unchi, verișori. În majoritatea cazurilor, bunicii au grijă de copii constituind o sursă de:

- de sprijin financiar și material: „*Când aveam bani mergeam la magazin cu bunica...și îmi cumpăra.*” (copil) sub forma unui ajutor concret, de obicei la treburile casnice sau în îngrijirea nepoților: „*Am preluat toate sarcinile. Mă ajută cei mari, (părinte/ persoană de îngrijire).*”
- protecție și sprijin emoțional: exprimarea empatiei și a unor încurajări care inspiră încredere și care ajută copilul într-o perioadă traumatizantă (arestarea unui părinte). În situații de crize familiale: „*...când se certau... ne duceam la bunica*” (copil) sau atunci când un părinte este absent: „*ei au locuit tot timpul acolo, după ce soțul s-a dus la închisoare*” (părinte/personă de îngrijire), rolul bunicii devine mai proeminent, copiii declarând că sunt mai apropiați de această.

Cercetarea noastră demonstrează că, în situații de criză, bunicii pot fi consilieri ai copiilor, parteneri de joacă sau înlocuitori ai părinților pentru nepoții lor. Majoritatea copiilor au declarat că s-au implicat în diferite activități împreună cu bunicii lor: începând cu activitățile de socializare în familia lărgită, în fiecare zi de duminică („*duminica ne vedeam și discutam cu familia*” – părinte deținut), activitățile de companie („*îmi plăcea cel mai mult atunci când ne jucam împreună și făceam activități în aer liber*” – copil) și terminând cu activitățile casnice, gospodărești. Se oferă astfel copiilor ocazia de a se implica într-o serie întreagă de activități, de a cunoaște mai multe și de a dobândi noi abilități: grădinarit, menaj și gătit („*le pun să facă curățenie prin casă, de mâncare, din acestea.... și mă ajută*” – părinte/personă de îngrijire)

În general, rolul bunicii în viața copilului și a familiei care are un membru încarcerat nu diferă foarte mult de rolurile acestora în familia tradițională. Diferența este aceea că, în acest caz, ele sunt mult mai bine aspectate. Situația de criză a familiei și a copilului presupune un mai mare angajament din partea bunicii. Acest fapt nu înseamnă că toți bunicii își asumă cu brio o serie întreagă de roluri în sprijinul copilului și familiei acestuia. Sunt situații, ce-i drept mult-mai puține când prezența bunicii în viața copilului nu este benefică: „*am stat la bunici dar n-au avut grijă de mine. M-au pedepsit, m-au bătut*” (copil); „*Nu merg în nici o clasă și n-o să merg niciodată pentru că nu m-au dat bunicii mei la școală și acasă mi-au dat să fac treabă, cu animalele cu casa, să fac curățenie. Dacă nu, mă bătea, în fiecare zi*” (copil).

Din nefericire copilul poate deveni pentru bunici o importantă resursă în activitățile casnice. În acest caz, activitățile desfășurate nu mai sunt prilej de descoperire și de dezvoltare a personalității copilului, ci o frână. Așadar, în funcție de context, unele aspecte benefice se pot transforma în factori restrictivi și de vulnerabilitate.

Pentru cei mai mulți dintre copii, familia extinsă reprezintă un punct de sprijin. Cercetarea noastră a evidențiat faptul că accesul copiilor la diferite rețele sociale pozitive a fost asociat cu multe rezultate benefice. Printre acestea am enumera: fericirea în mijlocul familiei, abilități sociale mai bune în ceea ce privește relațiile cu prietenii, frații și colegii. Sprijinul familial a ajutat mult la construirea unor strategii pentru a face față greutăților (vizitarea părintelui încarcerat împreună cu familia extinsă, implicarea copiilor în activitățile gospodărești etc.)

Rolul fraților în cazul familiei cu un părinte încarcerat este puternic aspectat în răspunsurile date de copii. Ei pot fi tovarăși de joacă sau companioni, surse de afecțiune (*am avut absențe atunci când am avut nevoie să stau cu fratele mai mic și dacă eram răcită* – copil), confidenți pentru discuții intime legate de absența părintelui din închisoare etc.

Frații mai mari pot prelua unele roluri parentale pentru a umple golurile lăsate de încarcerarea părintelui. Contribuie mai mult la activitățile casnice și devin mult mai responsabili.

Jocul este folosit de frații mai mari pentru a experimenta diferite relații cu frații lor. Această strategie îi ajută să-și dezvolte capacitatea de comunicare și de a-și imagina ce gândesc ceilalți.

Cercetarea noastră a evidențiat că a avea grijă de frații mai mici duce la creșterea încrederii în sine („*Îmi place să joc ascunsă. Să ajut pe mama și să am grijă de frații mei și sunt mandră de asta*” - copil), dar și la responsabilitate prin conștientizarea rolului pe care îl au în familie. În generarea rezilienței este important și suportul psihologic alternativ.

În general, relația părinte-copil este descrisă de copil și de părinte ca fiind bună și foarte bună. Încarcerarea unuia dintre părinți a avut ca efect o intensificare a relațiilor dintre părinți/îngrijitori și copii („*a ajutat că am spus adevărul că am început să vorbim mai mult*” – părinte/persoană de îngrijire) dar și cu părintele închis. Relațiile între copii și părinții închiși sunt, în general, bine întreținute: „*când vine mama vine și copilul pentru că nu stă acasă dacă știe că mama pleacă și știe că vine la mine nu mai...*” (părinte deținut). Părintele /persoana de îngrijire reface și menține aceste relații între copii și părintele deținut: „*Eu am încercat să îi menajez, să le ofer posibilitatea să țină legătura cu el, de aceea îi duc în vizită la el*” (părinte/persoană de îngrijire).

Există și câteva situații (cazurile de abuz și incest) în care relațiile sunt tensionate, copiii având un contact redus cu părintele încarcerat, unii chiar refuzând contactul cu acesta. În alte situații copilul are o atitudine rebelă, dusă la extrem prin implicarea în acte de delincvență juvenilă.

Relația copiilor (mai puțin a celor abuzați emoțional, fizic sau sexual) cu familia reunită este proiectată în termeni extrem de pozitivi: comunicare, activități de familie și realizări în toate planurile. Acest fapt poate constitui o resursă importantă în construirea strategiilor de coping. Același lucru se poate spune și despre felul cum sunt gestionate informațiile despre încarcerarea părintelui. În general, acestea sunt împărtășite cu familia extinsă: „*Cam toți, mama, surori, cumnați. Care-s mai apropiați de noi, că altfel nu se poate.*” (părinte/persoană de îngrijire). Informațiile despre încarcerarea părintelui sunt folosite de copii pentru a-și optimiza confortul psihic și starea de sănătate mentală generală („*E bine să vorbesc că așa mă ușurez, nu mai țin în mine, mă simt mult mai bine.*” – copil; „*Nu mi s-a spus ca-i un secret. Eu nu prea vreau să știe alți oameni.*” – copil)

Constatăm că, în general, copiii au acces la informații privind motivul detenției în funcție de capacitatea lor de înțelegere a faptelor și de a face față situației. Odată cu aflarea motivelor încarcerării, copiii sunt puși în fața unei decizii dificile în legătură cu relația viitoare cu părintele din detenție. În general, părintele care se ocupă de îngrijirea copilului realizează că, în funcție de implicațiile morale atribuite faptei părintelui, informațiile despre acestea pot constitui un factor stresor pentru copil. „*Nu a conștientizat el, era mic. Acum știe de ce este închis, pentru că noi am vorbit cu el. Noi am încercat să nu îi lipsească nimic și să nu fie afectat prea tare de faptul că tatăl său este închis.*” (persoană de îngrijire); „*Da (am spus copiilor motivul pentru care tatăl este închis n.n.). Merită să fie închis, aceasta e părerea lor.*” (părinte/ persoană de îngrijire)

Menținerea și acceptarea relației copilului cu părintele prizonier reprezintă dovada activării mecanismelor de reziliență.

De asemenea, *cultivarea pasiunilor, a hobby-urilor, concentrarea pe anumite activități practicate individual sau împreună cu familia* pot fi un factor de susținere a rezilienței. Prezența acestor activități în viața copilului asigură un anumit confort și, în același timp, speranța că lucrurile se vor întâmpla la fel când părintele va fi eliberat de la închisoare. „*Cum ți-ar plăcea să fie lucrurile pentru tine și pentru familia ta când tatăl/mama ta va ieși de la închisoare? Familia va fi din nou împreună!*” (copil)

Studierea relațiilor cu familia și cu părintele aflat în închisoare a evidențiat o serie de nevoi specifice copilului și familiei sale. Conștientizarea lor este un semn că aceste sunt puncte importante pe agenda personală și a familiei. Mai mult, ele pot constitui motivații importante în construirea strategiilor de coping. Din perspectiva copiilor am identificat trei categorii de nevoi principale:

- *Nevoia de dragoste și securitate*

Ea se exprimă prin dorința de a se afla în contact cu părinții inclusiv cu cei aflați la închisoare, la petrecerea unui anume timp cu părinții, cooperarea cu ei în derularea unor activități, îngrijirea permanentă în sânul familiei etc. O serie de răspunsuri de genul: „*pentru că nu este tata lângă mine sunt... foarte supărata*” (copil); „*copilul se bucură când îl întâlnește pe tatăl lui, se duce la el, îl ia în brațe. În timp ce se întoarce începe să plângă*” (părinte/ persoană de îngrijire) surprind importanța legăturilor afective cu părintele din închisoare. Datele cercetării arată însă că sănătatea mentală a copilului cu un părinte încarcerat este afectată doar în sensul semnalării unui disconfort psihic. El este

resimțit ca urmare a traumei despărțirii de părinte, a stresului legat de posibila stigmatizare socială și de criza familială. În opinia noastră acest disconfort psihic este și cel care generează nevoi speciale de afecțiune și securitate.

- *Nevoia de noi experiențe*

Acestea sunt o resursă importantă în construirea strategiilor de coping. Deși nu sunt conștientizate ca atare, noile roluri și experiențe sunt dorite, așteptate și întâmpinate cu bucurie. Beneficiile pot fi duble: pe de o parte, putem vorbi de o formulă terapeutică ce-i permite copilului să evadeze dintr-o realitate neplăcută (încarcerarea unui părinte); pe de altă parte, exersarea de noi rolului și atribuții responsabilizează și sporește încrederea în sine.

- *Nevoile materiale financiare*

Plecarea unui părinte la închisoare produce modificări atât în plan afectiv cât din punct de vedere material. În majoritatea cazurilor bărbații sunt principalii aducători de venit în familie. Încarcerarea acestuia afectează serios situația materială a familiei. („E greu, pentru că el se ocupa de aducerea banilor și puteam să le oferim copiilor ce voia” – părinte/personă de îngrijire) Faptul este cu atât mai important cu cât anterior încarcerării, multe familii înregistrau serioase probleme materiale. Ele sunt acutizate prin plecarea la închisoare și astfel apar ca o principală problemă în ochii copiilor și adulților: „Îmi ajut familia... noi mâncăm ce producem noi: porci, ouă, de mâncare nu cumpărăm, nici pâine nu cumpărăm, altfel murim de foame” (copil) Sărăcia este principalul factor de stres, alături de violența intrafamilială, care afectează viața copilului și a familiei. Condițiile materiale modeste, uneori chiar precare sunt factori de risc care scad reziliența copiilor („Ce anume ar face ca lucrurile să fie mai bune pentru tine cit timp ai un părinte la închisoare? Ar face... să dea bani, e greu.” – copil), aceștia fiind preocupați de problemele familiare care le depășesc și puterea de înțelegere și capacitatea de soluționare. Starea economică a familiei este principala cauză a disconfortului trăit de copii („E mai greu acum. Lucrurile pe care le făcea tata acum le fac eu.” – copil).

Dacă cele trei categorii de nevoi sunt clar identificate atât de părinți cât și de copii, am constatat o serie de dificultăți în prezentarea verbală a unor strategii de coping. În majoritatea cazurilor soluția miraculoasă este aceeași: *Să-l văd pe tata înapoi acasă.*” (copil); *Aș vrea ca tata să fie liber dar faptul că sunt cu mama și mă mai alină ea, mă ajută.*” (copil). Multe au fost însă și răspunsurile de tipul: *„Nu știu să îți spun.”* (copil). Totuși, păstrarea relațiilor sociale, valorizarea legăturilor cu membrii familiei extinse, relațiile cu școala și cu prietenii sunt semne importante de reziliență. Așadar un număr mare de copii ai deținuților reușesc să-și mobilizeze resursele familiare și nu numai pentru a depăși situația. Astfel, capitalul lor social este format din relațiile cu egali („Chiar și prietenii te mai înțeleg câteodată.” C, 076), relațiile cu adulții din cercul de apropiați („Am mai vorbit cu unchiu, cu mătușa și un văr.” – copil), adulți care reprezintă autoritatea. Considerăm că toate aceste relații de tip *bonding* contribuie determinant la creșterea rezilienței copiilor.

Dincolo de răspunsurile lacunare ale copiilor în ceea ce privește indicarea concretă a strategiilor de coping, am identificat mai multe formule de adaptare la noile situații la care trebuie să facă față.

- *Redefinirea mentală* pentru a oferi un sens situației date este o strategie specifică copiilor adolescenți capabili să conceptualizeze și să creeze un model logic, coerent pentru interpretarea lor a realității sociale. „Lumea este rea în jur. Și oricât ai încerca să te ferești tot se află adevărul. Și de ce să știe copilul că mama este nu știu unde și să-ți spună ție cineva: „băi, taci din gură că maică-ta e acolo”, normal că, copilul simte, nu? Și așa că nu, nu... eu tot pe ideea asta merg.” (părinte deținut). Unul dintre copiii intervievați apreciază importanța legăturii și a comunicării cu părintele încarcerat pentru menținerea relației lor, apreciind că tatăl său „are un caiet în care ne scrie ce face în fiecare zi dar văd că acum nu a mai trimis de mult. E important pentru că îl întrebam de ce a ajuns acolo și el ne spune că o să vorbim când ajunge acasă și că o să fie bine, iar eu îl cred.” (copil).
- *Minimalizarea amenințării* – nu e atât de rău. Unii copii întâmpină dificultăți în relaționarea cu grupul de egali în contextul încarcerării unui părinte. Unul dintre deținuți, de pildă, apreciază maturitatea și capacitatea de înțelegere a fiicei sale. Ea demonstrează că știe să gestioneze cu succes situațiile cu potențial conflictual. „Și la cum se înțelege cu ceilalți colegi? Foarte bine, este o fată chiar cu capul pe umeri care simte și ea că sunt persoane sau fete care sunt mai zbengoase, da... ea șede mai retrasă. Întotdeauna zice, tăticule nu îmi

pun mintea cu ele pentru că na, ea are părinți, are cine răspunde de ea da eu trebuie sa fiu retrasă și tăcută. Are comportamentul meu, de exemplu." (părinte deținut).

- Evitarea reprezintă o altă strategie adaptativă. Această formulă de coping salvează copilul de la o supraîncărcare emoțională, cognitivă și chiar somatică. „Nu am vorbit, că atunci când vorbesc despre asta mă simt rău. (copil).
- Căutarea unui sprijin moral sau a unui mediu protectiv reprezintă pentru unii o formulă de succes. Astfel școala, colegii, prietenii devin suport pentru o bună echilibrare emoțională. „...a mai vorbit cu unchiu, cu matusa și un văr.” (copil). Rolul protectiv al școlii este recunoscut și de părinții care apreciază că „la noi a fost ceva dureros în suflet dar școala a fost școală. I-am sprijinit moral.” (părinte/ persoană de îngrijire).
- Cel mai adesea copii au căutat informații utile apelând la cadrele didactice și mai puțin la specialiștii din domeniul serviciilor sociale sau medicale. „Cine crezi ca ar putea fi de ajutor?.....Profesorii” (copil).
- Căutarea sprijinului social – atenție și simpatie din partea celor din jur, în primul rând urmărindu-se integrarea în grupul de egali. „Și cum se înțelege cu ceilalți colegi? Chiar excelent...chiar știe să intre sub pielea lor, știe...” (părinte deținut). Copii menționează școala, și hobbyurile lor ca fiind principalele lor activități. Sunt menționate în special realizările școlare sau asociate școlii: premii școlare, artistice și sportive. „Eu sunt mulțumită de copii chiar dacă sunt în situația care e. Sunt fericită pentru ca ei merg la școala, mă simt bine când ei învață.” (părinte/persoană de îngrijire).

Menținerea unității familiei este dezideratul proceselor de coping dezvoltate de copii iar adaptabilitatea este caracteristica principală care definește procesul dinamic prin care trece familia confruntată cu încarcerarea unui părinte. Ideea reunirii devine un scop care solidarizează familia, mobilizează resursele personale ale membrilor și resetează cadrul vieții cotidiene („Sigur, eram o familie, si suntem o familie. Înclin să cred că nu e pierdut nimic, doar timpul pe care-l mai am de stat aici ne desparte de o noua fericire ca să zic așa. Au rămas doar zile.” – părinte deținut).

6.4.2. Încarcerarea părintelui și contactul cu lumea închisorii

Detenția este un fapt social controversat în comunitate. În societatea românească nu este deloc confortabil să ai pe cineva la închisoare. Mentalul social rezervă conotații negative acestui fapt iar cei rămași acasă se pot confrunta cu diferite forme de stigmat și marginalizare (Dobrică, 2010). Acest fapt este metabolizat de familia în cauză în diferite moduri : fie devine o situație constrângătoare care are influențe negative pe toate planurile, fie este încarcerarea părintelui este percepută ca o criză și asumată corespunzător în vederea depășirii sale.

Cercetarea noastră a evidențiat o suită de abordări care arată mai curând o anume maturitate în înțelegerea situației. Sintetic, acestea se pot caracteriza prin comunicare, deschidere, înțelegere, asumare și adaptare. Toate aceste mecanisme de coping sunt folosite pentru a reduce presiunea socială dar și cea morală produsă de fapta părintelui asupra familiei. Părinții încearcă să stabilească un echilibru între familie și comunitate prin gestionarea modificărilor apărute în viața lor, prin asumarea unor roluri și reguli noi.

- Deschidere și sinceritate totală („Cine altcineva din familia dumneavoastră știe că sunteți la închisoare? Toți. Dar din afara familiei? Din localitate, cunoscuții, prieteni... toți știu.” – părinte deținut);
- Asumarea situației și evitarea contextelor sociale rușinoase („Cei de la școală știu despre vizitele pe care le faci la închisoare? Da, știu pentru că le-am spus chiar eu că nu are de ce să îmi fie rușine.” – copil).
- Familia împărtășește informațiile privind încarcerarea unuia dintre părinți. Rudele, vecinii, colegii de școală și comunitatea știu de încarcerarea părintelui dar acest lucru nu este discutat cu ușurință („Ți s-a spus ca e ok sa vorbești despre asta sau ca este un „secret”? Pot sa vorbesc, ntrod vreau eu”. – copil).
- Copiii nu obișnuiesc să vorbească despre încarcerarea părintelui cu profesori, colegi, prieteni, rude sau alți cunoscuți. Sunt reticenți la această posibilitate, nu consideră că ar

putea să-i ajute în vre-un fel. Ei văd în această posibilitate mai mult o intruziune : „*Ți s-a spus ca e ok să vorbești despre asta sau că este un „secret”? Nu mi s-a spus nimic, consider eu că nu trebuie.*” (copil); „*Nu am discutat problema asta, deși eu le-am spus să nu spună la copii că după aia copii râd, caută să râdă să-i jignească. Le-am zis să nu spună la nimeni, i-am învățat să nu spună la nimeni nimic unde-i tata, tata e plecat în străinătate și gata.*” (părinte deținut) În general, părinții încearcă să-și protejeze copiii prin controlarea atentă a informației la care au acces. Decizia de a le spune sau nu copiilor despre detenția celuilalt părinte ține cont de două criterii: vârsta și gravitatea faptei. În funcție de acestea părintele aflat în libertate decide (uneori împreună cu părintele încarcerat) dacă copilul poate/trebuie să știe adevărul:

- Copiilor mici (preadolescenți), cu capacitate redusă de înțelegere a lucrurilor nu li se prezintă situația reală („*Nu a conștientizat el, era mic.*” – părinte/persoană de îngrijire). De cele mai multe ori li se spune că părintele este plecat în străinătate sau la munca („*Ce li s-a zis ? Că sunt plecat la lucru.*” – părinte deținut). Copiilor mai mari, aflați la vârsta adolescenței, de cele mai multe ori, nu li se poate ascunde starea de fapt fiind dificil de evitat discutarea detenției părintelui. („*La început nu le-am spus unde e, după aia au mai crescut, în termen de trei ani... deci, s-o auzit de la alți vecini, s-o auzit unde e și acum copii știu unde e. Nu am avut ce face ca tot aflau și le-am spus că e acolo.*” – părinte/persoană de îngrijire).
- Cercetarea noastră evidențiază faptul că informarea este oarecum graduală, în funcție de gravitatea faptei și de felul sentinței. Astfel, copii mai mari sunt informați cu privire la detenția părintelui când este vorba de o faptă minoră și o sentință scurta. Cu cât fapta este mai gravă, respectiv sentința este mai mare, cu atât informațiile sunt mai precare, cenzurate, li se ascund copiilor faptele reale și detaliile situației actuale. „... poate că mi-aș dori să nu audă niciodată așa ceva da... un timp nu au știut dar au aflat de la lume de prin sat. I-am zis soției să nu audă copii ce am făcut, da totul s-a aflat cu timpul... chiar îmi spunea băiatul cel mijlociu, „Tăticule dar mata ai făcut omor și nouă nu ne-ai spus”, și nu am zis nimic, nu am avut cuvinte...” (părinte deținut)

Încarcerarea unui părinte produce o seamă întreagă de modificări în viața copilului. Succesiunea evenimentelor ce se derulează odată cu momentul arestării determină contactul copilului cu ceea ce am numit generic lumea carcerală. Arestarea, vizitele repetate la închisoare, respectarea rutinei și a regulilor închisorii, corespondența cu părintele încarcerat, toate, introduce copilul într-un alt univers.

• Momentul arestării părintelui încarcerat

Rezultatele cercetării arată că, în general, copiii cu vârste mai mari au o bună capacitate de a percepe/de a-și aminti momentul arestării părintelui încarcerat, sentimentele pe care le-au trăit în acele momente și instituțiile implicate: „*eram la școală și am început să plâng*” (copil) sau „*îmi amintesc că l-a bătut pe fratele meu și a venit poliția și l-a luat*” (copil). În cazul celor de vârste mai mici nu își amintesc nimic din acea perioadă pentru că „*eram prea mici*” (copil).

Interesant este faptul că se evită descrierea cu lux de amănunte a momentului arestării. Nici sentimentele care au însoțit acel moment nu sunt clar exprimate. Acest lucru poate să indice percepția momentului arestării de către copil ca fiind un moment dramatic cu maximă încărcătură emoțională.

• Vizitele la închisoare pot fi descrise din perspectiva copilului, pe trei dimensiuni:

- *Anticiparea și pregătirea întâlnirii.* Copiii sunt în prealabil anunțați de părintele care se ocupă de îngrijirea și experimentează sentimente de reală bucurie. „*Când merg sunt veseli, dar când se întorc sunt triști*” (părinte/ persoană de îngrijire).
- *Întâlnirea și relaționarea cu părintele încarcerat.* Copiii se declară mulțumiți și bucuroși de orice întâlnire cu părintele prizonier: „*Nu se mai dezlipeau de lângă mine*” (părinte deținut). Cei mai mulți dintre ei sunt tulburați de regulile care funcționează în mediul carceral și care impun un control riguros și bariere fizice: „*te controlează poliția, mănecarea i-o dădeam pe geam, nu îi dădeau voie să îl strângă în brațe. Prima dată a fost foarte rău, copiii au fost tulburați*” (părinte/persoană de îngrijire). Un alt inconvenient al întâlnirii este timpul limitat al vizitei: „*Copiii au stat în poartă. Au fost supărați, au fost amărâți, în rest... foarte supărați...*”. Mediul carceral induce copiilor emoții puternice: „*Copilul începe să plângă când ajungem la închisoare, îl întreabă*

dacă nu vine acasă cu noi" (părinte/persoană de îngrijire). Emoții asemănătoare încearcă și însoțitorii copiilor: „*am multe emoții și când merg și când mă întorc*" (părinte/persoană de îngrijire). Deși vizitele la închisoare par celor mai mulți dintre copii dificile, „*neplăcute*" (părinte/persoană de îngrijire), toate inconvenientele sunt atenuate și depășite atunci când are loc întâlnirea față în față cu părintele încarcerat. Copiii își vizitează părinții în închisoare de câte ori au ocazia. Situația financiară a familiei este cea care determină frecvența vizitelor: „*Mergem rar că nu sunt posibilități*." (părinte/persoană de îngrijire). „*...mă vizitează, cu copiii, fără copii, în funcție de posibilitatea financiară*" (0711). Vizitele sunt rare și foarte rare dacă distanța dintre locuință și penitenciar este mare. Unii prizonieri își văd copiii o dată sau de două ori pe an: „*acuma când au venit ăștia doi mai mici cu soția, m-au văzut. Dar aialășii care nu m-au văzut de un an jumate, mai durează o jumătate de an poate, depinde de situația financiară, sau...*" (părinte deținut). În astfel de situații este preferată legătura telefonică. Ea este încă limitată în funcție de gravitatea faptei și de regimul pedepsei. Răspunsurile primite arată că telefonul este preferat scrisorilor care necesita timp mai lung pentru răspuns. „*Mai vorbim prin telefon atunci când i se permite la penitenciar. Vorbim o dată pe săptămână. Este foarte important să vorbim la telefon, însă nu este lăsat să vorbească foarte mult deși el ar vrea acest lucru*." (părinte/persoană de îngrijire); „*Vorbeam rar că era telefonul public și nu avea bani de cartelă*" (părinte/persoană de îngrijire); „*... la telefon, vorbesc...perioadă scurtă, sunt 20 de minute, dar ne prinde bine și cât este; scriem scrisori*" (părinte deținut). Evenimentele speciale din familie petrecute împreună cu părinții prizonieri sunt rare. Acestea ar avea ca explicație lipsa unui suport instituțional, a fondurilor familiale dar și a stresului din familie. Deși în penitenciare există un serviciu de reintegrare socială a deținutului, ele acordă prioritate activităților realizate numai cu deținutul, fără a implica în mod activ și pe familiile acestora. „*...nu acordă vizitele pentru deținuți cu familia. Din cauză... una, spune că nu are spațiu, nu are cameră pentru minori, mă refer la minori, și chiar și pentru mulți majori, nu se acordă vizita la masă, de zilele de naștere și alte zile care... și la noi se mai face și niște evidențieri*." (părinte deținut); „*Nu a fost așa ceva*" (părinte deținut); „*Am vrea să fie cam o oră, o oră și ceva. Am fost la întâlniri conjugale dar am respins de ceva ori*" (părinte deținut).

- *Despărțirea de părintele aflat la închisoare este un moment care produce sentimente de tristețe pentru copii. Cei mai mulți dintre ei declară că plâng sau doresc să se întoarcă acasă cu părintele încarcerat. La rândul lor, părinții aflați la închisoare se declară preocupați de copii și familiile lor. Ei nu doresc să-și minimalizeze sau să-și abandoneze rolul de părinte. Răspunsurile lor arată că conștientizează suportul de care au nevoie copiii dar și riscul slăbirii relației cu aceștia. „Da, v-am spus, dacă ar fi fost o posibilitate ca să fiu eu măcar o dată pe lună acasă, asta cred că ar fi fost și pentru copiii mei și pentru mine un lucru pozitiv. Vă dați seama că ruptura e foarte reală. Aici e o greșală, nu știu a cui. Înțeleg, trebuie să plătim pentru ce-am făcut, dar nu să ne îndepărtăm de familie în stilul asta." (...) „Chiar nu are cine se ocupe de ei ...m-am prins cu un telefon mobil, și ăla tot pentru a păstra legătura cu familia, am riscat pentru că trebuia, altfel nu concepeam." (părinte deținut). „Sper să-l prind mai din timp la școală. Dacă începe la 6 ani n-am făcut nimica că nu-s acasă." (părinte deținut)*

În esență, cercetarea noastră a evidențiat câteva aspecte importante care influențează relația copilului cu părintele încarcerat. Astfel, coeziunea familiei din care face parte copilul depinde în mare măsură de calitatea legăturilor emoționale cu părintele încarcerat. La rândul lor acestea sunt susținute de felul cum familia nucleară dar și cea extinsă valorizează relațiile cu părintele încarcerat. Cercetarea a reliefat faptul că de cele mai multe ori copiii au fost însoțiți la închisoare de către membrii adulți ai rețelei familiale: „*mama, fratele*" (copil), „*sora*" (copil), „*unchiul și bunicii*" (copil). Faptul că întâlnirea părintelui din detenție este extrem de importantă pentru copil este demonstrat prin cunoașterea exactă a numărului de vizite făcute la aceștia: „*...de patru ori*" (copil) sau „*...de mai multe ori pe lună*" (copil).

În general, copiii cunosc pedeapsa și fapta pentru care sunt părinții lor încarcerați. De acest lucru se ocupă în special familia copilului. În majoritatea cazurilor, părintele încarcerat evită să discute cu copilul detalii despre faptele sale sau despre detenție pentru a-l proteja. Condiția părintelui deținut dar și circumstanțele în care se produce întâlnirea cu acesta nu afectează bucuria revederii: „*Ei sunt foarte bucuroși deoarece îl văd pe tati, dar vor să stea mai mult cu el... și îl tot întrebă când vii, când vii acasă?*” (părinte/persoană de îngrijire) Perspectiva eliberării din închisoare a părintelui este una care oferă mari speranțe copiilor. Astfel, dorul de părintele închis și nevoia de afecțiune pot reprezenta factori care cresc reziliența copilului. În cazul copiilor care au fost abuzați de părintele încarcerat, eliberarea acestuia devine un eveniment stresant, cu impact negativ asupra rezilienței. Dincolo de aceste situații, ceea ce poate avea un bun efect asupra mecanismelor de coping ale copilului o reprezintă relația copilului cu părintele încarcerat. Rezultatele cercetării arată că aceasta este analizată atât din punct de vedere cantitativ (numărul vizitelor realizate și durata lor) cât și din punct de vedere calitativ (locul și felul cum au loc aceste întâlniri în spațiile speciale din închisori).

6.4.3. Efecte ale încarcerării părintelui

Plecarea la închisoare a unui părinte reprezintă un moment extrem de dramatic în viața copilului. El poate declanșa diferite reacții iar efectele nu întârzie să apară. În funcție de felul cum au fost sesizate și exprimate de către copii și adulți, ele se pot grupa astfel:

- Efecte în plan psihoafectiv

Încarcerarea unui părinte este dureroasă pentru orice copil fie că faptul este recunoscut sau nu. Deseori copiii ascund această durere adoptând excentricități comportamentale („*de când sunt în închisoare s-au apucat de golănii...*” – părinte deținut), sau prin supralicitarea unor boli fizice (uneori simple răceli, viroze etc.) – „*am avut cinci absențe pentru că eram răcită*” (copil) ; „*...cel mare a fost internat mult timp, are astm bronșic*” (părinte/persoană de îngrijire).

Copiii cu nevoi medicale speciale tind să constituie un grup destul de restrâns în comparație cu alți copii care suferă de tulburări afective (tristețe, nervozitate, stări depresive – „*din motivul că tata a fost închis, am avut o depresie...*” – copil). Puțini copii consideră explicit că încarcerarea părintelui este un eveniment ce produce stres. Pentru o și mai mică categorie evenimentul este văzut ca o eliberare, ei susținând că „*nu mai are cine să-i bată*” (copil).

Doar într-un singur caz se semnalează o puternică afectare a copilului în plan psihic, manifestându-se prin amenințare cu suicidul: „*i-am zis mamei că dacă nu-mi dă voie, eu merg acasă și mă spânzur*” (copil).

Rezultatele cercetării ne arată că efectele în plan psiho-afectiv generate de pierderea unui părinte pot fi asumate de copil atât ca o resursă în construirea strategiilor de adaptare (dorul de părintele încarcerat poate genera o mai bună mobilizare pentru depășirea situației) dar, în același timp, pot să genereze comportamente deviante sau autodistructive. Explicațiile acestui fapt pot fi diverse. Ele pot include modele teoretice tipul subculturii (prezența copilului într-un mediu care nu are capacitatea de a oferi modele dezirabile), a imitației (imitarea unor conduite deviante), fie de tipul negării și a adoptării unor comportamente rebele etc. „*Rea (evoluția copiilor n.n.) pentru că s-au apucat de lucruri care mai devreme sau mai târziu îi aduc la închisoare : fură, beau... din motivul ăsta spun că e rău*” (părinte deținut) Un rol important în susținerea și canalizarea tuturor efectelor psihoafective îl are familia copilului. Informarea copilului, vizitele la închisoare, discuțiile cu familia și cu tatăl încarcerat, susținerea copilului în activitățile sale, sunt câteva strategii de succes pe care cercetarea le evidențiază.

- Efecte în plan social

Multe din efectele în plan psihic sunt generate de reacțiile sociale și comunitare la vestea încarcerării. Odată cu încarcerarea unui părinte în joc intră o serie de formule și stereotipuri sociale care valorizează negativ nu doar persoana încarcerată ci și familia acestuia. Familia va trebui să facă față acestei contaminări care duce la stigmatizare (pușcăriaș, deținut, infractor, criminal) și marginalizare. „*...e un pușcăriaș asta e opinia comunității*” (părinte deținut) ; „*...și așa și la un moment dat la școală, era o ceartă între ei și ea îi spune : vezi ca tatăl tău e infractor*” (părinte deținut) ; „*...băieții, că sunt mai răi, și comentează că suntem criminali*” (copil) Un alt stigmat întâlnit

este cel de „fost deținut” : „...în momentul în care mergi undeva (să cauți un loc de muncă n.n.) și ai...ceva atârnat din urmă ... ești un fost deținut” (părinte deținut). Părintele încarcerat resimte în permanență o anumită incertitudine în ceea ce privește statutul său, în sensul că nu e niciodată sigur în privința atitudinii celorlalți (de respingere sau acceptare) – „am să caut, am să mă străduiesc să caut, să-mi găsesc... dar e posibil să te lovești de un refuz... nu se știe niciodată...” (părinte deținut).

În cazul în care copiii nu pot beneficia de îngrijire și protecție în cadrul familiei se instituie plasamentul familial. Acesta are în atenție, în primul rând familia largită. „...eu am copilul în plasament, plasamentul ăsta familial că sunt bunica” (părinte/persoană de îngrijire); „doar de când soțul meu a intrat la închisoare, copiii locuiesc la bunici” (părinte/persoană de îngrijire). În alte cazuri se optează pentru instituțiile de ocrotire. În cadrul cercetării noastre, doar într-un singur caz am înregistrat manifestarea unor comportamente deviate la copii fiind necesară separarea acestora de familie și mutarea în instituții de ocrotire. „Cel mic la fel, deci sunt îngrijorat chiar, a ieșit de la centru respectiv care v-am spus din Târgul Frumos.” (părinte deținut). Modificarea domiciliului copiilor aduce cu sine și modificări ale stilului de viață a acestora, fapt ce necesită perioade de adaptare și acomodare.

Cercetarea evidențiază și faptul că unele efecte sociale se pot traduce în atitudini și comportamente pozitive care anunță mobilizarea resurselor copilului, angajament, dezvoltă noi aptitudini de comunicare și nu numai, responsabilizează și influențează voința și perseverența.

- Efecte în plan familial

La nivelul vieții familiale, efectele încarcerării se traduc, în principal, în dificultăți materiale și financiare și în redistribuirea rolurilor în familie.

Problemele materiale și financiare survin ca urmare a faptului că persoana încarcerată este de cele mai multe ori principalul aducător de venituri în familie. Lipsa veniturilor, la rândul lor aduce o serie de privațiuni. Ele merg de la imposibilitatea susținerii copiilor în școli („Copiii au început să meargă la școală și la grădiniță și mi-a fost foarte greu cu îmbrăcămintea, le trebuie mereu pachet, șervețele, pix caiete la acestea mai mari.” – părinte/persoană de îngrijire) până la dificultăți de susținere financiară a vizitelor la închisoare („Mergem rar ca nu sunt posibilități.” – copil); „Primul an am mers mai des, dar acum mai rar pentru că prefer să îi cheltui acasă. Eu mă gândesc că dacă merg prea mult la el, lui îi este bine, dar dacă eu nu am bani cu ce mă descurc cu copii, așa că merg mai rar la el. Merg de obicei cu copii, dacă pot, prin rotație.” – părinte/persoană de îngrijire).

Cât privește redistribuirea rolurilor în familiile cu un părinte în închisoare, constatăm utilizarea a două formule. Prima are în atenție concentrarea tuturor sarcinilor și responsabilităților în contul celuilalt părinte. Supraîncărcarea de rol apare ca o formulă compensatorie pentru copiii care sunt privați de prezența părintelui aflat la închisoare. „Este mai dificil. Copii nu trebuie să facă nimic, eu mă ocup de tot”. – părinte/persoană de îngrijire). Această formulă de protecție încarcă părintele sau persoana de îngrijire cu foarte multe responsabilități cărora nu reușește să le facă față prea ușor: „S-a schimbat pentru că eu trebuie să muncesc pentru toate: pentru copii, pentru casă, pentru el în închisoare” (părinte/persoană de îngrijire). Atitudinea generală față de copiii din familiile prizonierilor este de a fi protejați de îngrijitorii lor, fapt care este recunoscut de copii: „Mama face tot.” (copil)

În puține cazuri se constată o supraîncărcare de rol și în cazul copiilor. Aceștia tind să devină niște adulți în miniatură care doresc să suplinească și să compenseze absența părintelui. „Da am absențe la școală, pentru că m-a ținut mama acasă. Am avut treabă” (copil).

Sunt însă situații când se constată o redistribuire echitabilă a rolurilor în familie. Copii preiau unele sarcini mai ușoare pentru a veni în ajutorul adulților, fapt care nu le afectează însă evoluția lor școlară. „Sunt mandră de tot ce fac și fericită. La școală, am luat premiul 1 și premiul de excelență într-o tabără de creație „Licăr de lumină” (copil)

În aceste condiții, se constată o mai bună echilibrare a relațiilor și rolurilor în familie. În cele mai multe cazuri copiii mai mari îndeplinesc sarcinile familiale simple (de exemplu, de supraveghere a fraților mai mici, de ajutor în gospodărie și întreținere) „Eu mătur spăl vase, dau cu mopul”. (copil) În acest caz efectele asupra copiilor dar și asupra adulților sunt benefice: responsabilizează, crește solidaritatea familială, reduce pericolul instaurării unor alte crize ca urmare a supraîncărcării de rol a unui membru al familiei, sporește încrederea în forțele proprii și în familie etc.

Există destul de multe situații când părintele deținut își asumă rolul de coordonator în familie. El stabilește cu celălalt părinte o serie de activități din familie și negociază aspectele financiare

necesare pentru îngrijirea și susținerea copiilor: „Cu maxi taxi, ajung ușor. Într-o oră sunt aici, dar v-am zis nu poți să renunți la 50 lei care îi cheltuie cu un copil pentru mine.” (părinte deținut); „eu nu am nevoie... întâi să aibă copiii și după-ai eu aici... Da, mai vine o soră, mai vine cealaltă, lasă să aibă copiii bani, le trebuie la școală și de-asta vine soția într-o luna, două luni surorile, cealaltă mai vine soția sau trimite vre-un nepot dacă am nevoie de ceva...” (părinte deținut)

Detenția unui părinte aduce modificări la nivelul comunicării în familie. Frații mai mari devin îndrumători sau confidenți pentru cei mai mici, părintele sau adultul care se ocupă de îngrijirea copiilor se transformă mediator al relației cu părintele aflat la închisoare. El informează copiii despre situația părintelui, stabilește întâlniri, facilitează comunicarea copiilor cu părintele. El poate asuma și rolul unui consilier care ajută copii să depășească situațiile de criză. Important este ca familia să dezvolte și să intensifice abilitățile cognitive și relaționale ale copiilor. Cercetarea a evidențiat faptul că, de cele mai multe ori implicarea în activitățile familiei, hobby-urile copilului îl protejează pe acesta de aspectele dure ale vieții creând o lume paralelă, generatoare de satisfacții. „Merg la școală”... „Îmi place să desenez, muzica și sportul, asta e lumea mea” (copil).

6.4.4. Servicii sociale destinate familiei și copiilor cu părinți în închisoare

Strategiile de coping ale copiilor din eșantionul cercetat nu sunt clar conturate și nu includ apelul la o serie de servicii specializate. După cum s-a văzut mai sus ele se prezintă ca forme naturale de supraviețuire și nu presupun în mod necesar un demers rațional în vederea depășirii situațiilor de criză generate de încarcerarea unui părinte. Cercetarea noastră a evidențiat că adaptarea copiilor depinde foarte mult de mediul familial în care crește și se dezvoltă cât și de o serie de date personale. Practic, prezența serviciilor în viața copilului și a familiei este aproape inexistentă. Excepție fac situațiile când copilul este direcționat sau dirijat în diferite forme de plasament familial sau în instituții de ocrotire specifice.

În consecință, o cercetare a tipurilor de servicii din România care sunt destinate copiilor cu un părinte în închisoare a fost mai mult decât necesară. Aceasta a pus în evidență următoarele:

- În sistemul de asistență și protecție socială românesc copiii cu părinți în închisoare nu sunt identificați ca și grup țintă. În general, aceștia sunt asimilați altor categorii de copii vulnerabili. În principal, copii care au un părinte în închisoare sunt asociați copiilor aflați la risc de separare de părinți.

- În România nu există servicii specializate destinate copiilor cu părinți în închisoare. Mai mult, instituțiile de protecție și ocrotire investigate au afirmat că în prezent nu sunt identificate nevoi specifice ale acestor copii, diferite de cele ale copiilor aflați la risc de separare de părinți. Acest fapt ar fi cel care ar determina și absența unor intervenții specializate.

- În România nu există statistici generale care să țină evidența copiilor care au părinți în închisoare.

Lipsa serviciilor specializate destinate copiilor cu părinți în închisoare este suplinită în România printr-o bună colaborare cu alte instituții: clinici, servicii psiho-sociale ale Penitenciarelor, Tribunalul și Serviciul de Probațiune, Primării etc.

Așadar, în conformitate cu cadrul legal și în colaborarea cu o serie de instituții importante sistemul de asistență și protecție socială românesc dezvoltă o serie întreagă de servicii nonspecializate. Astfel, copiii cu un părinte aflat în închisoare poate beneficia de serviciile acordate grupului de copii aflați la risc de separare de părinți. Acestea pot fi: suport instituțional, informare, evaluare, pot beneficia de însoțire, ajutor în menținerea relației cu familia, corespondență cu părintele deținut, mediere, asistență și reprezentare juridică. Alte servicii pot orienta copilul către reintegrarea sa în familie, adăpost, consiliere psihologică și de specialitate.

Cercetarea derulată la nivel național a evidențiat o hartă a serviciilor care sunt destinate și copiilor cu părinți aflați în închisoare după cum urmează :

- **Direcția Generală de Asistență Socială și Protecție a Copilului** care are rețea în fiecare județ poate pune la dispoziția copiilor și familiilor avute în atenție de noi servicii rezidențiale, servicii de tip familial, servicii de zi sau servicii în situații de urgență (Buzducea, 2009, 142).

- **Compartimente rezidențiale**

Aceste servicii includ centrele de plasament (inclusiv casele de tip familial), centrele de primire a copilului în regim de urgență, precum și centrele maternale. În România dispunem de 1065 servicii publice și de 354 servicii private.

- **Compartimente Familiale**

Aceste servicii de tip familial asigură creșterea și îngrijirea copilului în condițiile separării temporare sau definitive de părinți. În România nu există statistici generale pentru copiii cu părinți prizonieri incluși în servicii de acest tip. În momentul actual dispunem de 41 compartimente rezidențiale în cadrul DGASPC-rilor județene și 6 ale Municipiului București în colaborare cu 1065 servicii publice (de stat) și 354 private.

- **Servicii de zi**

Aceste servicii au rolul de a ajuta la depășirea situațiilor care ar putea determina separarea copilului de familia sa. Actualmente avem 41 compartimente de zi în cadrul DGASPC-rilor județene și șase în Municipiul București.

Aceste servicii cuprind: centre de zi, servicii de consiliere și sprijin pentru părinți, centre de asistență și sprijin pentru readaptarea copiilor cu probleme psihice și sociale, serviciile de monitorizare, asistență și sprijin al femeii gravide predispușe să își abandoneze copilul.

- **Compartimentul pentru situații de urgență și telefonul copilului, pentru copii neglijăți, abuzați, maltratați**

Cercetarea noastră a indicat un număr total de 61 centre dintre care 60 de servicii publice și un serviciu privat.

- **Cabinete de psihologie educațională, consiliere școlară și vocațională**

În România există 142 cabinete de psihologie educațională, consiliere școlară și vocațională conform Colegiului Psihologilor din România. În cadrul acestor servicii se are în atenție gestionarea dezvoltării școlare. Copii cu un părinte deținut pot accesa și aceste servicii pe segmentul școlar.

- **Servicii de sănătate mintală pentru copii cu părinți deținuți**

Conform registrului psihologilor aceste tipuri de servicii pot fi publice sau private. Unele se adresează managementului bolilor mintale și a dificultăților clinice și sociale legate de bolile mintale. În acest caz putem enumera: servicii psihiatrice ambulatorii pentru copii și adolescenți, servicii de spitalizare de zi, spitale și departamente (secții) de psihiatrie, spitale de îngrijire psihiatrică de zi, secții de pediatrie psihiatrică, psihiatri și psihoterapeuți care sunt specializați în lucrul cu copiii (cf. site-ului Ministerului Sănătății (www.ms.ro) dar și a Colegiului Psihologilor din România (www.copsi.ro)).

- **Clinici de psihiatrie destinate copilului și adolescentului**

Conform Comisiei de psihologie clinică și psihoterapie și Registrului Psihologilor 2011, în România există 15 clinici de psihiatrie și sănătate mintală destinate copilului în general. Ele se distribuie după cum urmează: 20 de centre comunitare de sănătate mintală pentru copii și adolescenți, 946 de cabinete de psihologie clinică și psihoterapie, 61 de centre specializate pentru copii și adolescenți cu tulburări anxioase (Centrul de Educație Emoțională și comportamentală pentru copii).

Utilitatea sau inutilitatea suportului social este analizată de familie și copil doar prin prisma potențialului acestuia de a restabili armonia familială. Răspunsurile la interviurile realizate arată o insuficiență cunoaștere și informare cu privire la existența, funcționarea și rolul serviciilor puse la dispoziția copilului și familiei. Multe răspunsuri trădează o anume neîncredere: „*Să vorbesc cu persoane cunoscute, m-ar deranja să iau vorba despre tata. Nu m-ar ajuta. Nu știu cine m-ar putea ajuta că nimeni nu poate să-l aducă înapoi.*” (copil). Această neîncredere poate veni și din obișnuința familiei de a-și rezolva în interior toate problemele dar și din teama de respingere, de stigmatizare și marginalizare. În plus, prezența părintelui încarcerat în sânul familiei este principala problemă a copiilor, fapt ce umbrește celelalte aspecte ce țin de viața socială, dezvoltarea personală etc. Astfel, școala nu este valorizată de părințele care are grija de copil ca o resursă de factori protectivi. Singurul sprijin solicitat de părinte rezumându-se la învoirea de la orele de curs a copilului pentru a-și vizita

părintele încarcerat. „*A fost nevoie să se învoiască copiii de la școală ca să meargă la închisoare? Da, a fost nevoie să se învoiască.*” (părinte/persoană de îngrijire). Deși este considerat de copii un mediu securizant și protectiv, școala nu îndeplinește un rol activ și pe deplin conștientizat în mecanismele de coping ale copiilor.

Intervențiile din partea agențiilor de suport sunt destul de rare. Ele sunt prezente doar la cererea din partea familiei sau altor terți. Rezultatele arată că un număr mic de copii au discutat cu un profesionist despre situația lor și că ONG-urile sau agențiile de sprijin au implicații modeste în viața familiilor cu deținuți. Unii intervievați au răspuns ca nu au avut nici un contact cu reprezentanții instituțiilor: „*Nu, nu am avut contact.*” (copil), iar pentru alții această posibilitate rămâne la stadiu de dorință: „*Poate dacă ar vorbi cu un psiholog cred că le-ar fi mai bine.*” (părinte/persoană de îngrijire)

Persoanele investigate se dovedesc suspicioase și insuficient familiarizate cu susținerea pe care ar putea să o primească de la diferite servicii. În general, pentru aceștia *ajutorul* este sinonim cu susținerea *materială și financiară*: „*A zis că le mai aduce ceva dar nu știu acum... toți zice că vine, toți...*” (părinte deținut). Cele mai cunoscute sunt agențiile de asistență socială de la nivel local. Ele au în evidență familiile aflate în dificultate, acordând suport la cerere: „*... i-a făcut dosar la soție să ia un ajutor social...cinci milioane să trăiască (o luna) și patru copii...*” (părinte deținut). În cele mai multe cazuri familiile se focalizează pe sprijinul de subzistență și mai puțin pe intervențiile de suport psihosocial din partea agențiilor.

De cealaltă parte, în penitenciare se desfășoară activități de suport în special cu deținuții și mai puțin cu familiile acestora. Activitățile de socializare desfășurate în penitenciar au ca scop reintegrarea deținutului după perioada detenției atât în familie cât și în societate. Din acest punct de vedere putem spune că activitățile din penitenciare sunt mai bine organizate și focusate pe problemele deținuților, ele desfășurându-se cu regularitate. „*Au fost diferite programe, au venit pocăiți.*” (părinte deținut); „*vin tot timpul și facem activități*” (părinte deținut); „*Au mai fost programe dar au venit, n-au mai venit și noi gata, vrăjeala... ne pierdem răbdarea repede dar după aia dacă se ține un program după aia noi apreciem.*” (părinte deținut); „*...este asemănător cu proiectul din penitenciar „Investește în oameni!” în sensul asta.*” (părinte deținut)

Cercetarea realizată în domeniul serviciilor oferite copiilor cât și asupra felului cum sunt percepute de potențialii beneficiari a scos în evidență, pe de o parte, prezența unor servicii nespecializate în problematica copiilor cu părinți deținuți dar care reușesc să acopere un evantai cât mai larg de probleme cu care se confruntă aceștia și familiile lor iar, pe de altă parte, evidențiază o lipsă de informare a beneficiarilor dublată de neîncrederea în ajutorul ce ar putea fi oferit de aceste servicii.

6.5. Concluzii

În România, cercetarea mecanismelor și a strategiilor de coping în cazul copiilor care au un părinte la închisoare a evidențiat o serie de aspecte care pot constitui puncte de plecare pentru cercetări și intervenții viitoare pe acest segment de populație.

În primul rând, putem spune că reziliența copiilor este influențată mult de fapta pentru care a fost încarcerat părintele. Astfel, copiii ai căror părinți sunt încarcerați pentru fapte grave și cu implicații sociale majore (omor, de exemplu) adoptă, în general, strategii de coping bazate pe emoții. Acestea sunt diferite de cele ale copiilor ai căror părinți au săvârșit fapte minore și care par a fi mai analitici.

În al doilea rând, cercetarea arată că familia are un rol extrem de important în activarea mecanismelor de coping ale copiilor. Suportul afectiv, comunicarea, informarea, distribuirea sarcinilor, cultivarea relației cu părintele deținut, cu școala sau cu alte servicii sunt doar câteva din formele prin care familia susține efortul de adaptare a copiilor la noua situație.

În ceea ce privește vizitele la închisoare, rezultatele arată că ele funcționează, în principal, ca și factori favorizanți ai rezilienței la copil: „*Mi-a plăcut [...] Pentru că am fost să-l vedem.*” (copil); „*Ce anume ar face ca lucrurile să fie mai bune pentru tine cât timp ai un părinte la închisoare? Să-l vizitez zilnic.*” (copil) Ele susțin solidaritatea familiei, sporesc încrederea copilului, cultivă afecțiunea etc. Există, însă, și câteva situații în care vizitele, prin rutinele, regulile, și contextul în care se realizează, pot provoca stres și sentimente negative, fapt ce ar putea scădea

reziliența copiilor: „Mamei nu i-a părut bine și nici nu îi convine să meargă din cauza condițiilor. Nici surorii nu i-a plăcut acolo să-l vadă pe tata cum plânge și e bătut.” (copil); „Un loc în care nu ar trebui să meargă copii mici.” (copil); „mai ales când am văzut cum este, m-am gândit că este foarte rău pentru noi dar și pentru el.” (copil).

O altă resursă pe care o activează copii în vederea depășirii situațiilor cu care se confruntă o reprezintă socializarea în grupul de egali. Acesta este un prilej care le permite să-și care mobilizeze și să-și pună în valoare competențele sociale. Cercetarea arată că copiii care reușesc să se facă plăcuți, să se diferențieze în sens pozitiv și să aibă experiențe pozitive cu prietenii, colegii și vecinii de aceeași vârstă au o reziliență crescută: „Nu am colegi care să se lege de mine că eu mă port frumos cu lumea și nu are de ce să se lege de mine.” (copil).

Un rol important în cultivarea și controlul relației cu grupul de egali o au părinții. Aceștia se dovedesc a fi preocupați de posibilele efecte negative ale socializării în aceste grupuri motiv pentru care uneori cenzurează relația.

Prezența serviciilor în activarea mecanismelor de reziliență este destul de slabă în cazul copiilor cu părinți la închisoare. Explicația acestui fapt s-ar datora fie unei slabe informări la nivelul populației cu privire la serviciile ce sunt oferite copiilor și persoanelor cu diferite probleme, fie unei slabe aspectări la nivelul serviciilor a problematicei copiilor cu părinți în închisoare.

Identificarea rolului acestor servicii și conștientizarea importanței lor în rândul beneficiarilor, ar fi principalul punct de plecare în rezolvarea problemelor copiilor ai căror părinți sunt încarcerați. Spunem aceasta, deoarece cercetarea evidențiază faptul că, deși sunt resimțite o serie de lipsuri și probleme la nivel personal și familial, se apelează destul de rar la serviciile existente.

Rezultatele cercetării noastre devin un argument în elaborarea unor politici sociale adecvate și în susținerea unor servicii articulate pe problemele copiilor cu părinți aflați la închisoare.

Acknowledgements:

The COPING Project was funded by the European Union (Seventh Framework Programme, Health Theme) and was carried out by a consortium comprising six non-governmental organisations and four research institutions from UK (the University of Huddersfield (project lead) and Partners of Prisoners and Families Support Group), France (Eurochips), Germany (Technische Universitaet, Dresden and Treffpunkt e.V.), Romania (Alexandru Ioan Cuza University of Iași and Asociația Alternativă Socială), Sweden (Karolinska Institutet and Riksbryggan) and Switzerland (Quaker United Nations Office, Geneva).

Bibliografie

- Alderson, P. and Morrow, V. (2004) *Ethics, Social Research and Consulting with Children and Young People*. London: Barnardo's.
(http://www.barnardos.org.uk/shop/publications/acatalog/Publications_Shop_Society_124.html)
- Bankoff, G. (2003) *Cultures of Disaster: Society and natural hazards in the Philippines*. Londra: Routledge Curzon.
- Banciu, D. și Rădulescu, S. (2002) *Evoluții ale delincvenței juvenile în România*. București: Lumina Lex.
- Banciu, D., Rădulescu, S. și Voicu, M. (1983) Etiologia manifestărilor antisociale în rândul tineretului. Cercetare și prevenire, în *Viitorul social*, 12, 5.
- Bankoff, G. (2003) *Cultures of Disaster: Society and natural hazards in the Philippines*, Londra: Routledge Curzon.
- Besemer S., Murray, J., Bijleveld, C.J and Farrington, D. (2011) The Relationship Between Parental Imprisonment and Offspring Offending in England and the Netherlands. In *British Journal of Criminology* 51, 413–437.
- Blyth, E., Fraser, C., and Manby, M. (2005) *Experiences of Children and Young People whose Parents Use Drugs and Alcohol*. Research Report for NHS Northern, Huddersfield: Nationwide Children's Research Centre.
- Buckley, W. (1967) *Sociology and Modern System Theory*, Prentice Hall, Englewood Cliffs.
- Buckley, W. (1968) Society as a Complex adaptative System în Buckley, W., (ed.) *Modern Systems Research for the Behavioral Scientist*, Chicago: Aldine.

- Buzducea, D. (2009) *Sisteme moderne de asistență socială*, Iași: Editura Polirom.
- Blaikie, P., T. Cannon, I. Davis and B. Wisner (1994) *At Risk: Natural hazards, People's vulnerability, and disasters*, Londra: Routledge.
- Cloward L. and Ohlin L. (1960) *Delinquency and Opportunity*, New York: The Free Press.
- Dobrică, P. (2010) Daily Life in Prison: Power, Social Hierarchies, Sexuality. In *Romanian Sociology Journal*, 3, 24–38.
- Fraser, C., McIntyre, A., and Manby, M. (2008) Exploring the impact of parental drug /alcohol problems on children and parents in a Midlands county in, *British Journal of Social Work*, (2005/06) Advance Access published March, 2008.
- Gallagher, B. (1998) *Grappling with Smoke. Investigating and Managing Organised Child Sexual Abuse – A Good Practice Guide*, London: NSPCC, 42.
- Gallagher, B., Brannan, C., Jones, R. and Westwood, S. (2004) Good practice in the education of children in residential care in *British Journal of Social Work*, 34, 1133–1160.
- Gallagher, B., Fraser, C., Christmann, K. and Hodgson, B. (2006) *International and Internet Child Sexual Abuse and Exploitation*, Huddersfield: University of Huddersfield.
- Goodman, R (1997) The Strengths and Difficulties Questionnaire: A Research Note. In *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38, 581–586.
- Jones, A. (2000), Exploring young people's experiences of immigration controls: The search for an appropriate methodology. in B. Humphries (ed.) *Research in Social Care and Social Welfare*, London: Jessica Kingsley.
- Jones, A. (2004) Involving children and young people as researchers: Issues, ethics and practice. in S. Fraser, V. Lewis, S. Ding, M. Kellett and C. Robinson (eds.) *Doing Research with Children and Young People*, Milton Keynes, Open University/Sage.
- Muntean, A. (2006) *Psihologia dezvoltării umane*, Iași: Editura Polirom.
- Muntean, A. și Iliescu, R. (2011) Children and Violence in Today's World. In *Social Work Review*, 1, 185–196.
- Neamțu C. (2003) *Devianța școlară*, Iași: Editura Polirom.
- Preda, V. (1992) *Profilaxia delincvenței și reintegrarea socială*. București: Editura Didactică și Pedagogică.
- Radulescu, S. M. (2010) *Sociologia devianței și a problemelor sociale*, București: Editura Lumina Lex.
- Travis, J. (2003) *Prisoners Once Removed: The Impact of Incarceration and Reentry on Children, Families, and Communities*, The Urban Institute Press, USA.
- Turner, BL II, Roger E. Kasperson, Pamela A. Matson, James J. McCarthy, Robert W. Corell, Lindsey Christensen, Noelle Eckley, Jeanne X. Kasperson, Amy Luers, Marybeth L. Martello, Colin Polsky, Alexander Pulsipher, Andrew și Schiller (2003) *A framework for vulnerability analysis in sustainability science*. PNAS (Proceedings al Academiei Nationale de Stiinte din Statele Unite ale Americii), 100, 14 8074–8079.
- Ungar, M. and Liebenberg, L. (2008) *Resilience in Action: Working With Youth Across Cultures and Context*, University of Toronto Press, Scholarly Publishing Division, Canada
- WMA (2008) Declaration of Helsinki Ethical Principles (<http://www.wma.net/e/policy/b3.htm>)